

**Univerzita Karlova**

**Právnická fakulta**

**Katedra ústavního práva**

**Diplomová práce**

**Téma diplomové práce:**

*„Ústavní situace druhé republiky“*

**Vedoucí diplomové práce**

*Doc. Dr. Ing. Ján Gronský, Csc.*

**2008**

**Martin Marek**

*Čestné prohlášení*

*Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem, ve vědecké práci obvyklým.*

*Ve Frenštátě pod Radhoštěm dne 16.06. 2008*

*Martin Marek*

*Martin Marek*

*Děkuji Doc. Dr. Ing. Jánu Gronskému, Csc. za cenné rady, pomoc a trpělivost.*

## Ústavní situace druhé republiky - Obsah

<b>1. Úvod</b> .....	2
<b>2. Mnichovská dohoda</b>	
- 2.1. Na cestě k „Mnichovu“ .....	4
- 2.2. Uzavření mnichovské dohody .....	8
- 2.3. Právní aspekty mnichovské dohody .....	10
<b>3. Realizace autoritativního státu</b>	
- 3.1. Politické strany druhé republiky .....	13
- 3.2. Abdikace prezidenta Beneše .....	16
- 3.3. Volba nového prezidenta .....	20
- 3.4. Přijetí zmocňovacího zákona a jeho realizace .....	22
- 3.5. Postavení židů v druhé republice .....	24
- 3.6. Omezování občanských práv .....	27
- 3.7. Právní regulace hospodářské a sociální situace druhé republiky .....	29
<b>4. Slovensko a jeho postavení v druhé republice</b>	
- 4.1. Prvorepublikový vývoj .....	34
- 4.2. Žilinská dohoda – příprava a realizace .....	35
- 4.3. Vývoj na Slovensku .....	39
- 4.4. Slovensko a židovská otázka .....	40
- 4.5. Vyhlášení samostatnosti .....	42
<b>5. Podkarpatská Rus</b> .....	45
<b>6. Osudové březnové dny</b>	
- 6.1. Zahraniční politika druhé republiky .....	47
- 6.2. Berlínský protokol .....	49
- 6.3. Vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava .....	52
<b>7. Závěr</b> .....	53
<b>8. Seznam použité literatury</b> .....	56

## 1. Úvod

Jednou ze dvou závěrečných studijních povinností v magisterském studijním programu Právo a právní věda, je vedle státní závěrečné zkoušky, napsání diplomové práce na zvolené téma v předepsaném rozsahu.

Na počátku stála úvaha zda si zvolit téma s čistě „platného“ práva, nebo si zvolit téma s některých pomocných právních disciplín. Nakonec zvítězil určitý kompromis, a to volbou pro katedru Ústavního práva a státovědy, kde jsem si z nabídky desítek možných, vybral jedno z ústavně – historických témat.

Roky končící číslicí osm byly v českých dějinách, a obzvláště ve století dvacátém, tak bohaté na zásadní události, že letošní rok 2008 a s ním spojená kulatá výročí například let 1918, 1938, 1948, 1968, přímo vybízela k zvolení tématu diplomové práce spojené z jedním s výše uvedených letopočtů.

Má diplomová práce nese název : „Ústavní situace druhé republiky“. Jedná se o období, které je časově vymezeno daty 30. 9. 1938, kdy byla podepsána mnichovská dohoda, a končící ne jedním, ale třemi daty 14.3.1939 – vyhlášení samostatného Slovenského státu, 15.3. - podpisem Berlínského protokolu a následnou okupací území německou armádou, 16.3. vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava.<sup>1</sup>

Mým cílem je, pokusit se vystihnout nejvýznamnější rysy a události ústavního systému charakterizující druhou republiku. Ukázat na konkrétních právních aktech destrukci, demontáž, a zásadní odklon od systému hodnot prvorepublikového Československa. V rámci možností nastínit změnu v systému politických stran, v postojích společnosti, vzrůstajícímu antisemitismu, dosud české společnosti téměř nepoznanému. To vše jsou v krátkosti témata, kterými bych se chtěl v mé práci

---

<sup>1</sup> Prof. Jan Kuklík st. In: <http://www.ct24.cz/textove-prepisy/historie-cs/6442-druha-republika/>

věnovat, a s pomocí dostupných pramenů ukázat politický, hospodářský, právní i všední život 5,5 měsíců trvajících státního útvaru s názvem druhá republika.

Má práce je koncipována jako skromný soukromý příspěvek k výročí událostí jež se odehrály před 70 lety na našem území, jež měly zásadní význam na utváření naší společnosti až do dnešních dnů, a které si budeme v roce letošním i příštím připomínat nejenom na místech s těmito události spojenými, v sdělovacích prostředcích, ale zcela jistě i na stránkách odborného tisku.

Pro zvolení vhodného rozsahu mé práce, jež díky zvolenému tématu mohla nabýt až kontraproduktivního rozsahu, jsem se snažil přidržovat známé maximy Antoine de Saint - Exupéryho, podle které dokonalost nespočívá v tom, že již není co přidat, nýbrž že již není co ubrat. Nakolik se má práce přiblížila tomuto ideálu nechť posoudí čitatelé následujících stránek.

## 2. Mnichovská dohoda

### 2.1. Na cestě k „Mnichovu“

Chceme-li se zabývat problematikou dnů, jež následovaly po Mnichovské dohodě, neobejdeme se bez stručného exkursu do doby jež tomuto zásadnímu dokumentu předcházela. Sled událostí, které se udály v dvacátých a třicátých letech tak do značné míry předurčovaly pozdější dějinný vývoj.

Nejstrašnější válka jakou do té doby lidstvo poznalo po více než čtyřech letech trvání skončila. Nastal čas mírových jednání, která dala vzniknout tzv. Versailleskému mírovému systému. Tento systém změnil podstatným způsobem tvář Evropy, ale jeho výsledek se neseťkal se všeobecnou podporou a respektem.

Poražené státy se cítily poníženy a poškozeny natolik, že si nedokázaly představit změnu jinou cestou, než novým válečným konfliktem. Vznik a existence Společnosti národů, společně s ideou odzbrojení, nastolení pacifistických mezinárodních vztahů, to vše měly být zbraně, kterými se mělo zabránit v nástupu autoritativních, fašistických a diktátorských režimů. Jak ukázal vývoj následujících let, nestačily tyto prostředky zabránit dalšímu, ještě hroznějšímu konfliktu, než byla 1. světová válka.

Československá republika vznikla jako součást Versailleského mírového systému, na jejímž území žili nejen Češi a Slováci, ale i jednotlivé národnosti menšiny: Němci, Poláci, Maďaři, Ukrajinci a další. Od počátku byla Československá republika vystavena různým vnějším i vnitřním tlakům.

Již krátce po vzniku Československa, koncem roku 1918, vznikly sudetoněmecké provincie (např. Deutsches Sudmähren s centrem ve Znojmě) a prohlašovaly se za součást Rakouska v jehož parlamentě měly zástupce.<sup>2</sup> Vojenské jednotky následně tento separatistický pokus ukončily. Hranice republiky nebyly ještě jasně stanoveny, a tak se Československá republika dostávala do konfliktu se svými novými sousedy. S Polskem to byla tzv. sedmidenní válka o oblast Těšínska,

---

<sup>2</sup> Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého státu a práva do roku 1945, nakladatelství Linde, Praha 2006, str. 277

jež byla koncem ledna 1919 na nátlak mocností ukončena.<sup>3</sup> Další konflikt, tentokrát na hranicích s Maďarskem, v půli roku 1919, neznamenal přesvědčivé vítězství.

Jako reakcí na události v Maďarsku uzavřelo Československo postupně s Rumunskem a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců vzájemné spojenecké smlouvy pod názvem tzv. Malá dohoda.

V roce 1922 se konala mezinárodní konference v Janově. Měla přispět mimo jiné k zapojení Ruska do mezinárodní politiky. Konference sama o sobě žádný posun nepřinesla, ale jako vedlejší produkt došlo k podepsání tzv. Rappalské smlouvy mezi Německem a Sovětským Ruskem, které pro budoucnost středoevropského prostoru znamenalo nové nebezpečí.

Československá zahraniční politika viděla svého hlavního partnera ve Francii, s níž jí pojila spolupráce nejen po stránce hospodářské, kulturní, ale i vojenské. Stvrzením této spolupráce se stala v roce 1924 československo - francouzská spojenecká smlouva, která garantovala územní nedotknutelnost území zejména vůči Maďarsku a Německu.

Dalším pokusem na mezinárodním poli jak zajistit bezpečnost, byla konference konaná v roce 1925 v Locarnu. Německo zde garantovalo podpisem tzv. Rýnského garančního paktu, své hranice, ale totéž odmítlo učinit pro své východní sousedy. Německo uzavřelo s Československem pouze arbitrážní smlouvu jako eventualitu pro řešení budoucích sporů.

Celé toto období provázela snaha o odzbrojení. Po značných peripetiích vznikl v roce 1928 nakonec tzv. Briand – Kellogův pakt. Tento dokument zavazoval své signatáře k zřeknutí se války jako nástroje národní politiky. Jeho nepoužitelnost v praxi pak potvrdil následující vývoj, kterému nebyl tento dokument schopen zabránit.

Rozhodující události se v třicátých letech odehrály v Německu. 30. ledna 1933 se stává Adolf Hitler kancléřem. Německý stát se pod vlivem fašismu, stává jak stále větším nebezpečím pro demokratické státy, tak pro mezinárodní mír. V říjnu 1933 vystupuje Německo ze Společnosti národů. V reakci na vzrůstající mezinárodní napětí uzavřely Francie a Československo se Sovětským svazem smlouvy o vzájemné pomoci. Smlouva se Sovětským svazem obsahovala dosti

---

<sup>3</sup> Čapka, F. : Dějiny zemí koruny české v datech, nakladatelství Libri, Praha 1998, str. 575



závažnou výhradu, že závazek pomoci napadenému státu, plynoucí ze smlouvy, je podmíněn pomocí ze strany Francie. Snaha o revizi Versailleského systému v praxi se Německu podařila v březnu 1936, kdy německé vojsko obsadilo demilitarizované pásmo v Porýní. Německo se obsazením Porýní snažilo rozrazit bariéru, která byla proti jeho expanzi vytvořena francouzsko-sovětsko-československým blokem, a učinila tak na jeho nejslabším bodě, a tím byla Francie.<sup>4</sup>

Stoupenci demokracie a míru začali zažívat opravdu kritické chvíle na podzim 1937, kdy stoupá agresivita zemí Osy – Berlín, Řím, Tokio. Mezinárodní politiku té doby pohltily utilitární zájmy, a s nástupem britského premiéra Neville Chamberlaina i osobu ztělesňující politiku appeasementu. Jako příklad lze uvést setkání, jež se uskutečnilo v listopadu 1937, kdy došlo ke schůzce ministra zahraničních věcí lorda Halifaxe s Hitlerem. Británie nehodlala nějak Německu svazovat ruce, a činit potíže, pokud změny proběhnou pokojným způsobem.

Chamberlain si k tomu učinil soukromou poznámku : „ *Nevidím důvodu, proč bychom nemohli říci Německu: Dej nám uspokojivé záruky, že nepoužiješ síly, když se chceš vypořádat s Rakusy a Čechoslováky, a my ti dáme podobné záruky, že nepoužijeme síly, abychom zabránily změnám, budeš-li jich chtít dosáhnout mírovými prostředky*“<sup>5</sup>

Nyní už přešel Hitler ke konkrétním činům. Dne 12.března 1938 došlo k obsazení Rakouska německou armádou a jeho připojením k Říši. Rakousko se tak stalo první okupovanou evropskou zemí, která se stala obětí německé výbojné politiky. Německo, které porušilo status quo daný Versailleským systémem, tak získalo nejen společné hranice s Jugoslávií a Maďarskem, ale i prodloužilo hranici s Československem z 1539 km na 2117 km. Československo se tak ještě více dostalo do kleští svého agresivního souseda, který se nehodlal ve své útočné politice zastavit.

V Československu žilo v třicátých letech 20.století přes 3,5 mil občanů německé národnosti. Značná část z nich v československém pohraničí označovaném jako Sudety. Na politickém poli reprezentovaly tyto občany politické strany různé orientace. V říjnu 1933 vzniká jedna z nich, a to Sudetendeutsche Heimatfront, která se pak před volbami 1935 přejmenovává na známou Sudetendeutsche Partei na čele

<sup>3</sup> Olivová.V.: Dějiny první republiky, nakladatelství Karolinum, Praha 2000, str. 205

<sup>4</sup> Olivová.V.: Tamtéž, str. 211

<sup>5</sup> Kvaček.R.: Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933-1937, Praha 1966, str. 425

s Konrádem Henleinem a K.H.Frankem. Zatímco ještě v říjnu 1934 na sjezdu v České Lípě se Henlein přihlásil k republikánské státní formě, a prezentoval svůj odpor k fašismu německému i italskému, po volbách 1935 se tento postoj definitivně změnil. Postupně vystupuje se separatistickým programem autonomie Sudet a stává se za vydatné podpory Německa nástrojem k rozbití republiky. Hitler od Československa požadoval aby odstoupilo pohraniční území obývané převážně německým obyvatelstvem, ale ve skutečnosti chtěl více: zničit Československo a anektovat české země.

Samostatnou Československou republiku totiž nehodlal trpět ani jako poslušného „vazala“, neboť nechtěl být „velkorysým lenním pánem“. Československý stát měl přestat existovat. Nemohl mu rovněž zapomenout, že se stal příkladnou azylovou zemí pro jeho odpůrce a v Hitlerových geopolitických úvahách nepatřil českomoravský prostor jinam než do „ocelového jádra třetí říše“.<sup>6</sup>

Při setkání Hitlera s Henleinem v březnu 1938 v Berlíně, dostal předseda SdP jasnou instrukci, aby z její strany byly vůči Československu kladeny takové požadavky, které nemohly vést k dohodě s Československou vládou. 24.dubna 1938 na sjezdu SdP v Karlových Varech vyhlásil K.Henlein tzv. Karlovarský program, tj. osm požadavků své strany, jako návrh na řešení vnitřních poměrů německé menšiny rámci Československa. Prezident i vláda se těmito požadavky vážně zabývali, postupně připravili vlastní, celkem 4 návrhy, které ale byly v rámci negativistického postoje německou stranou odmítány, až v září 1938 přestala SdP vyjednávat vůbec.

20. května 1938 před obecními volbami v některých částech země vzrostly nepokoje, a v souvislosti se zvýšenou koncentrací německých jednotek u hranic, rozhodla vláda o povolání jednoho ročníku záloh na mimořádné cvičení dislokované do pohraničí. Akce proběhla organizovaně, volby proběhly zdárně, a německé akce ustaly.

Británie, snažící se zabránit hrozícímu konfliktu, vyslala jako zprostředkovatele misi lorda W. Runcimana. Ačkoli došlo k setkání ze zástupci jednotlivých stran, řešení nalezeno nebylo. Na sjezdu NSDAP v Norimberku pronesl 12.září Hitler protičeskoslovenský projev, který se stal signálem k pokusu o ozbrojený puč v pohraničí. Vláda nepokoje ale razantním zákrokem zvládla, a zakázala činnost SdP,

---

<sup>6</sup> Gebhart, J.- Kuklík, J.: Druhá republika 1938-1939, nakladatelství Paseka, Praha 2004, str.9

jejíž představitelé uprchli za hranice. 15.září se v Berchtesgadenu schází Hitler s Chamberlainem, kde Hitler žádá odstoupení pohraničí s více jak 50 % německého obyvatelstva. V této situaci se Berlín a sám Hitler ujali režie řady diplomatických jednání, pro jejichž úspěch v duchu politiky appeasementu, neváhaly Velká Británie a Francie sáhnout až k drsnému nátlaku na československé politiky. Po nezdaru druhého kola jednání Chamberlain – Hitler 22.září v Bad Godesbergu, naznačili Francouzi i Britové československé vládě, že ji nemůžou bránit od vyhlášení všeobecné mobilizace, což Syrového kabinet dne 23.září učinil. Většina obyvatelstva dávala zřetelně najevo odhodlání bránit Československou republiku. V okamžicích kdy ozbrojený konflikt byl doslova naspadnutí, se stále Francie a Velká Británie snažila najít možné diplomatické řešení vzniklé situace. Řešením se ukázalo být svolání mezinárodní konference do Mnichova... .

## 2.2. Uzavření mnichovské dohody

*„Kdyby William Shakespeare znal okolnosti vzniku tzv. Mnichovské dohody ze září 1938, patrně by ji charakterizoval slovy: Ba, zrada, hnusná jako každá zrada, však hnusnější, oč nepřírozenější!“<sup>7</sup>*

Velká Británie a Francie se snažily najít východisko ze vzniklé krize, a tím se stala konference čtyř mocností ( Velké Británie, Francie, Německa a Itálie ). Uskutečnila se 29.a 30. září v Mnichově. Zástupci Československa na samotné jednání nebyli pozváni, nebyli přímými účastníky jednání, jen čekali na verdikt. Samotný text Mnichovské dohody byl vypracován v Berlíně a předán Mussolinimu, jež jej později předložil na samotné konferenci.<sup>8</sup>

Výsledek konference byl dohodnut předem, proto probíhala neuspořádaně a ve volné rozpravě. Československým diplomatům Mastnému a Masaříkovi byla dohoda velmocí předána v hotelovém pokoji britské delegace. Od československé vlády se ostatně nečekalo žádné vyjádření, jen okamžité, bezpodmínečné přijetí dohody. Rozhodnutí čtyř velmocí bylo prezentováno jako nezvratné a definitivní.

<sup>7</sup> Hanák, J. : Orwellovo století, nakladatelství Prostor, Praha 2001, str.160

<sup>8</sup> Kvaček, R. : Osudové osmičky – Přelomové roky v českých dějinách, nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, str. 350

V opačném případě západní mocnosti hrozily, že za německého útoku nechají Československo zcela osamocené. Vláda měla vydat části pohraničního území, jež byly rozděleny do čtyř pásem. Ty měly být obsazeny v jednotlivých intervalech do 7.10.1938. Páté pásmo, které mělo vymezit komise složená z mnichovských signatářů dodatečně, mělo být vydáno do 10.10.<sup>9</sup>

Československo bylo fakticky postaveno před volbu mezi izolovanou válkou a kapitulací. Tehdejší ministr zahraničních věcí Kamil Krofta komentoval vzniklou situaci následujícími slovy : „...*teoreticky je možné mnichovskou dohodu odmítnout, načež by následoval vpád Německa, válka, ve které by s námi nikdo nešel, a i napadení Polskem. Je pochybné, zda za této situace by nám Sověti pomoci chtěli a zda by jejich pomoc byla účinná. Anebo je možné mnichovskou dohodu přijmout a jednáním v komisi snad dosáhnout odvrácení nejhorsího. ...Strašné je všechno*“<sup>10</sup> K možnostem československé obrany poznamenal armádní generál Krejčí : „...*armáda udělá to, co vláda rozhodne. Za dané situace je však nutno upozornit, že československá armáda má jen možnost zoufalé obrany, která se na dlouhou dobu udržet nedá...*“<sup>11</sup>

30. září 1938 přijala československá vláda většinou hlasů podmínky mnichovského diktátu. Proti kapitulaci se vyslovili pouze 3 ministři – S. Mentl, min. zdravotnictví, P. Zenkl, primátor hl. města Prahy, a S. Bukovský, starosta Československé obce sokolské. Dva posledně jmenovaní podali následně demisi svého úřadu. Ministr zahraničí Krofta při odpovědi britskému a francouzskému vyslanci na dotaz, zda čs.vláda již učinila nějaké rozhodnutí ve věci mnichovské konference, naznačují, že o dobrovolném přijetí lze mluvit jen ztěží. Edvard Beneš odpověď zaznamenal následovně : „*Nechci kritizovat, ale pro nás je to katastrofa, již jsme si nezasloužili. Podrobujeme se a budeme se snažit zajistit svému národu život pokojný. ...*“<sup>12</sup>

<sup>9</sup> Gronský, J.- Hřebejk, J. : Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I (1914-1945), nakladatelství Karolinum, Praha 2005, str. 265-267

<sup>10</sup> John, M. : Září 1938, Svazek 2, Bonus A, Brno 1997, str. 709

<sup>11</sup> John, M. : Září 1938, Svazek 2, Bonus A, Brno 1997, str. 712

<sup>12</sup> Beneš, E. : Mnichovské dny, nakladatelství Svoboda, Praha 1996, str.346

### 2. 3. Právní aspekty Mnichovské dohody

Je nepochybné, že Mnichovská dohoda je neplatná od samého počátku a to jak z hlediska mezinárodněprávního, tak i s ohledem na československé právo. Podíváme-li se nejdříve na neplatnost tohoto aktu z mezinárodního hlediska, můžeme uvést následné argumenty pro oporu tohoto stanoviska. Dohoda byla v rozporu s čl.10 Paktu Společnosti národů: „*členové Společnosti se zavazují, že budou šetřiti a hájiti nynější územní celistvosti a politické nezávislosti všech členů Společnosti proti každému vnějšímu útoku. Při útoku, hrozbě nebo nebezpečí útoku navrhne Rada prostředky, jak zabezpečiti provedení tohoto závazku*“<sup>13</sup>

Dále porušovala tzv.Briand – Kelloggův pakt z roku 1928, tím, že nerespektovala zákaz řešení sporů ozbrojenou silou v jeho člancích I. „*Vysoké smluvní strany slavnostně prohlašují jménem svých národů, že odsuzují válku jako prostředek k vyřešení mezinárodních neshod a zřikají se jí jako prostředku národní politiky ve svých vzájemných vztazích*“ a čl.II „*Vysoké smluvní strany se shodují, že urovnání neb vyřešení všech neshod a sporů, ať by byly jakékoliv povahy nebo původu, k nimž by mohlo dojíti mezi nimi, nemá se nikdy jinak díti než pokojnými prostředky*“<sup>14</sup> Závazek pokojného řešení sporů v sobě obsahovaly i Locarnské dohody z roku 1925, které byly rovněž jednáním kontrahentů mnichovské dohody porušeny.

Rovněž mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku považoval mnichovskou dohodu z 29.9. 1938 za neplatnou, protože usoudil z pozdějších Hitlerových výroků, že mu již při uzavření chyběla vážně míněná vůle dohodu dodržet, protože současně s jejím podepsáním činila konkrétní kroky směřující k brzké násilné vojenské okupaci zbytku Československa.<sup>15</sup> Šlo tedy o „*fraus omnia corrumpit*“, úmyslné podvodné jednání. Tuto skutečnost dále prokazuje např. Miroslav Potočný ve svém článku, kde se věnuje otázkám skutečného úmyslu Německa, kde uvádí : „*1, ...současně s připojením Rakouska byla československé vládě poskytnuta falešná záruka, že tuto zemi nenapadnou..., 2, ...21.4. 1938 byl připraven plán útoku na*

<sup>13</sup> Mrázek,M. : Dokumenty ke studiu mezinárodního práva, nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2005, str. 10

<sup>14</sup> Mrázek,M. : Dokumenty ke studiu mezinárodního práva, nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2005, str. 14

<sup>15</sup> Seidl – Hohenveldern.I. : Mezinárodní právo veřejné, nakladatelství ASPI, Praha 2006, str. 80

Československo a po celou dobu se rozvířovala menšinová otázka, která měla vést k diplomatické krizi...3, 26.9.1938 ujistil A.Hitler N. Chamberlaina, že bude-li sudetský problém vyřešen, Německo nemá v Evropě žádných územních požadavků. Již koncem října vydává rozkazy v nichž se jasně hovoří o likvidaci zbytku republiky“<sup>16</sup>

Smlouvu, která byla vynucena na státu hrozbou síly nebo použitím síly je podle čl.52 Vídeňské úmluvy o smluvním právu nicotná.<sup>17</sup> Mnichovskou dohodu lze tedy označit za smlouvu nulitní, tj. smlouvu absolutně neplatnou a nicotnou.<sup>18</sup>

Dalším důvodem neplatnosti je skutečnost, že mezinárodní smlouvy se mohou toliko týkat, a jednotlivé smluvní strany zavazovat pouze v tom případě, že jsou přítomny vlastnímu jednání. Tzn., má-li právoplatně smlouva zavazovat subjekt jednání, pak jen v tom případě zúčastnili se jej tento subjekt. Tuto skutečnost vyjadřuje zásada : „*pacta tertiis nec nocent, nec posunt*“ ,tzv. „*res inter alios pacta*“ jsou neplatná. Z této skutečnosti pak lze dovozovat, že tzv. „*pacta in detrimentum terii*“, tj. smlouvy v neprospěch třetího, jsou vyloučeny.<sup>19</sup>

Podrobně se touto problematikou zabýval a výše uvedené shrnul Eduard Táborský. Mnichovskou dohodu zkoumal v pěti bodech. Závěry k nimž došel lze shrnout následovně : 1. *Otázka kompetence* – s dohodou nevyslovalo souhlas Národní shromáždění. To jediné mohlo dát souhlas ke změně státního území ve smyslu § 64 odst.1 ústavní listiny z roku 1920. 2. *Donucení* – Československo jednalo pod hrozbou ozbrojeného útoku, a následného zničení. Autor ale připouští, že většina mezinárodních autorit by patrně nepovažovala intenzitu donucení za postačující k prohlášení československého souhlasu za neplatný. 3. *Protiprávnost předmětu* – Velká Británie a Francie porušily Pakt Společnosti národů, který je v čl.10 zavazoval chránit a bránit územní celistvost Československa jako člena Společnosti národů. Čl.20 je pak zavazoval nevstupovat do závazků neslučitelných s ustanoveními Paktu Společnosti národů. Základním principem mezinárodního práva i základním právem každého státu je, aby jeho územní celistvost nebyla

<sup>16</sup> Potočný, M. : Mezinárodní právo a transfer Němců z ČSR – Právní aspekty odsunu sudetských Němců, Praha 1995, str.11

<sup>17</sup> Potočný, M. – Ondřej, J. : Obecné mezinárodní právo v dokumentech, C.H. Beck, Praha 2000, str.182

<sup>18</sup> Potočný, M. - Ondřej, J. : Mezinárodní právo veřejné – zvláštní část, C.H. Beck, Praha 2006, str.222

<sup>19</sup> Gronský, J.-Hřebejk, J. : Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I (1914-1945) , nakladatelství Karolinum, Praha 2005, str. 265

v dobách míru porušována smlouvou uzavřenou mezi třetími stranami bez jeho svobodného souhlasu. 4. *Nesplnění daných záruk* – účastníci mnichovské dohody nedodrželi závazek garantovat nové československé hranice. 5. *Porušení dohody vojenskou akcí Německa* – dohoda byla flagrantně porušena anexí Čech a Moravy, s následným vytvořením německého protektorátu.<sup>20</sup> Argumenty které výše jmenovaný autor udává, jsou charakteristické pro české hodnocení mnichovské dohody až do dnešní doby.

Jinou teorii o platnosti mnichovské dohody přináší Josef Budník. Ve své publikaci uvádí, že mnichovská dohoda nabyla mezinárodně právní platnosti mezi signatáři. Mluví o ní, jako o smlouvě, kterou Itálie, Francie, a Velká Británie dovolily Německu obsadit a anektovat část československého státního území. Na druhou stranu uznává, že Československý byl pouhým předmětem, nikoli subjektem této smlouvy. *“S hlediska platného mezinárodního práva byl by odvážný závěr, že mnichovská dohoda nenabyla platnosti ani mezi smluvními státy...pro rozpor s paktem Společnosti národů. Neboť...není kolise jedné smlouvy s druhou sama o sobě důvodem neplatnosti pozdější odporující smlouvy, i kdyby šlo o rozpor smlouvy partikulární se smlouvou obecnou, nýbrž jest jen důvodem odporovatelnosti se strany kompaciscentů obecné smlouvy pro porušení smluvních povinností. V důsledku toho tvořila mnichovská dohoda pro Anglii, Francii, Itálii ius inter partes přesto, že byla napadatelná pro rozpor se závazky plynoucími z paktu Společnosti národů...”*<sup>21</sup> Na závěr kapitoly nicméně dochází k závěru, že ačkoli československý stát nebyl smluvním státem, bylo stanovisko československé vlády o počáteční neplatnosti mnichovské dohody, vyjádřené v projevu prezidenta republiky dr. Edvarda Beneše 11.prosince 1940, v souladu s právem.Z koncepce, dle které byla mnichovská dohoda zničena teprve násilnou vojenskou akcí Německa proti Československu v březnu 1939, vycházelo i oficiální stanovisko Velké Británie.

Názor J. Budníka o platnosti mnichovské dohody mezi jejími signatáři, nesdílím. Pokud platí, že mezinárodní smlouva nebo dohoda je právně relevantní projev vůle dvou nebo více států, který zakládá, mění nebo ruší jejich vzájemná

<sup>20</sup> Táborský, E.: Naše věc : Československo ve světle mezinárodního práva za druhé světové války, nakladatelství Melantrich, Praha 1946, str. 5 an.

<sup>21</sup> Budník, J. : Prozatímní státní zřízení Československé republiky, nakladatelství Československý kompas, Praha 1947, str.14 an.

práva a závazky, pak nenacházím v mnichovské dohodě nic, co by zakládalo, měnilo nebo rušilo, ať už vzájemná práva nebo povinnosti vlastních signatářů. Mezi těmito státy ztrácí mnichovská dohoda charakter smluvního vztahu a je třeba ho posuzovat jako jednostranné vynucené uložení povinnosti třetímu státu, které ale není podloženo žádným právním podkladem. Z toho tedy dovozují, že zde je přítomna námitka protiprávnosti předmětu, neboli nedostatek kompetence na straně kontrahentů k uzavření smlouvy s tímto předmětem, což znamená, že i mezi signatářskými státy je nutné posuzovat mnichovskou dohodu jako od počátku neplatnou.

Jak už bylo výše naznačeno, důvody neplatnosti mnichovské dohody nebyly jen mezinárodní, ale i vnitrostátní, resp. ústavněprávní. Podle prvorepublikové ústavy z 29.2.1920, jenž je uvozena zákonem č.121/1920 se v § 3 odst.1 praví : „*Území Československé republiky tvoří jednotný a nedílný celek, jehož hranice mohou býti měněny jen ústavním zákonem (čl. 1 uvoz.zák.)*“<sup>22</sup> Mezi pravomoci prezidenta republiky mimo jiné patří dle § 64 odst.1.čl. 1 „...*Sjednává a ratifikuje mezinárodní smlouvy. ...smlouvy, jimiž se mění státní území potřebují souhlas Národního shromáždění. Pokud jde o změny státního území, souhlas Národního shromáždění se dává formou ústavního zákona (čl.1. uvoz.zák.)*“ Vláda ani prezident nebyli tedy dle ústavy oprávněni mnichovský diktát právoplatně přijmout. Stát se tak mohlo jen přijetím ústavního zákona Národním shromážděním kvalifikovanou většinou, což se v tomto případě nestalo. Národní shromáždění nebylo v této záležitosti ani svoláno ke schůzi na které by mohlo tuto záležitost projednat. Přijetí mnichovské dohody československou vládou tak z ústavního hlediska nelze pokládat za platné.

### **3. Realizace autoritativního státu**

#### **3.1. Politické strany druhé republiky**

Hned v prvních dnech po Mnichovu se začalo hledat vysvětlení proč a jak vlastně došlo k mnichovské katastrofě a kdo za ní nese odpovědnost. V ruku v ruce

<sup>22</sup> Gronský,J.- Hřebejk,J. : Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I (1914-1945) , nakladatelství Karolinum, Praha 2005, str. 75



následovalo poměrně rychlé zhroucení liberálně demokratického systému jako bezprostřední reakce na výše popsané události. Vnitropolitická každodennost Československa dostal během několika týdnů zcela jiný obraz, než na který byla řadu let zvyklá.

Stále častěji se množily mediální útoky na významné osobnosti minulého režimu. Centrem pozornosti této kampaně se stal po své abdikaci Edvard Beneš, a rovněž osoba T.G.Masaryka nezůstala mediálním útokům ušetřena. „Odbenešit republiku!“ znělo dobové heslo. Byli vyvinuty tlaky na odstranění stoupců demokratického režimu první republiky z veřejných úřadů a institucí. Přejmenovávaly se školy, ulice, náměstí, kdysi pojmenované po Edvardu Benešovi, mizely jeho portréty a sochy a k 30. listopadu 1938 pozbyly platnosti i poštovní známky s jeho portrétem. Zejména z katolických a nacionalistických kruhů se začaly ozývat hlasy, které zpochybňovaly celkovou orientaci první republiky a její ideály. Jako příklad lze uvést vyjádření pražského arcibiskupa Karla kašpara v tzv.Pastýřském listě jenž byl následně čten v kostelech . Varoval v něm před „...činností v duchu dob minulých, které uvalily na náš národ tolik bēd. ...Národu byly stavěny na odiv modly, aby je uctíval jako vykupitele – jako pod horou Sínaj byl lid sváděn k modloslužbě.“<sup>23</sup>

Brzy se začala realizovat myšlenka po zásadní změně v dosavadním pluralitním politickém uspořádání ve prospěch zjednodušení politického spektra . Tato radikální změna byla chápána jako reakce na předmnichovský stranický systém , který nedokázal ochránit základní národní a státní zájmy. Tento následný proces bývá v literatuře často označován jako tzv. podzimní revoluce.

Hlavním charakteristickým rysem této „revoluce“ byl proces slučování politických stran napříč politickým spektrem. Místopředseda agrární strany Rudolf Halík tuto snahu charakterizoval slovy:

„ Na věky odložíme stranické a ideologické boje. Už nic s levičáctvím a pravičáctvím!...zrevidujeme obsah i formu stranictví. Zjednodušíme stranický systém podstatným omezením počtu stran. ...Tisk, kulturu, tělovýchovu, sport a jiné instituce svedeme v jeden pramen.“<sup>24</sup> Ostatní politické strany si rovněž uvědomovaly neudržitelnost stávajícího systému, ale těžko se smířovaly se skutečností, že se budou

<sup>23</sup> Rataj,J.: O autoritativní národní stát, Praha 1997, str.44

<sup>24</sup> Venkov, č. 239, 11.10. 1938

muset obejít bez své stranické samostatnosti a přímé autonomní účasti na mocenském rozhodování.

Po řadě stranických jednání došlo 17. listopadu 1939 prostřednictvím sloučení dosavadních českých pravicových stran pod vedením agrárníků a se zapojením větší části Československé strany národně socialistické k vytvoření Strana národní jednoty. V následujících dnech se i přes váhavý postoj části členské základny připojila k projektu SNJ i strana lidová. V čele Strany národní jednoty stanul předseda dřívější strany agrární Rudolf Beran, jenž od 1.12. 1938 vykonával i funkci předsedy vlády. Pod jeho vedením se tak realizoval autoritářský režim se všemi jeho negativními důsledky na Česko-Slovenský stát.

Národní obec fašistická, Národní liga, Akce národní obrody i fašizující katolíci vyhověli nabídce Rudolfa Berana a začlenili se rovněž do SNJ. V rámci struktur této strany získali čelní představitelé těchto českých fašistických stran významné stranické pozice v podobě místopředsedů strany spojené s vlivem na tisk, mládež a kulturu. Doposud značně roztráštěné fašistické organizace získaly ve Straně národní jednoty kýženou organizační bázi ke svému etablování a následném zbytnění. Lze říci, že český fašismus (s výjimkou fašistické organizace Vlajka) se v období druhé republiky stal poprvé součástí české vládnoucí elity, navzdory faktu, že část těchto českých fašistů vyvíjela určitou opoziční činnost v rámci struktur SNJ. Čeští fašisté se tak na půdě SNJ stali nejen užitečným Beranovým politickým partnerem a spojencem vůči liberálně-demokratické a socialistické garnituře první republiky, ale i spoličinitelem výstavby nového demokraticko-autoritativního řádu.

Druhou část politického spektra druhé republiky ztělesňovala Národní strana práce na čele s Antonínem Hamplm. Ta oficiálně vznikla na ustavujícím sjezdu 11. prosince 1938 z řad členů sociální demokracie a levicověji orientovaných národních socialistů. Tato strana měla vytvořit opozici vůči SNJ, ale naplnění této ideje zůstalo jen ve formální rovině, neboť Národní strana práce zůstala ve zcela podřízeném postavení vůči dominantní Straně národní jednoty. Byla zbavena možnosti reálně vykonávat samostatnou politiku, mít vliv na rozhodující rozhodovací procesy a s tím spojené kontrolní funkce.

Postavení Národní strany práce tak je možné srovnat s obdobnými politickými stranami v meziválečných autoritativních režimech přežívajících bez možnosti

faktického podílu na moci.<sup>25</sup> Důvod pro existenci vedlejší politické strany v období druhé republiky byly čistě takticky účelové, navíc ještě před okupací Česko-Slovensko bylo rozhodnuto o včlenění Národní strany práce do vládnoucí strany SNJ.

Politika vlády předsedy Berana, tak programově demontovala demokratický systém i stávající ústavnost zaváděním a realizací autoritářského režimu v podobě zglajchšaltování politického a kulturního života.

### 3.2. Abdikace prezidenta Beneše

V době kdy vztahy mezi Československem a Německem se blížily k bodu mrazu, jmenoval prezident republiky předsedou úřednické vlády armádního generála Jana Syrového. Dne 5. října 1938 přečetl generál Syrový vládě abdikací dopis prezidenta Beneše, ve kterém se mimo jiné píše : „...*Poměry se změnily tak, že by moje osoba jako osoba politika mohla být eventuálně překážkou vývoje, kterému se musí náš stát přizpůsobovat, ...pokládám za nutné pro sebe z nové situace vyvodit důsledky a ze svého úřadu odstoupit...Proto skládám svůj úřad v ruce ústavních činitelů a prosím vás, jako předsedu vlády, abyste podle předpisů ústavy zařídil vše, co je nutno. ...*“<sup>26</sup> V následném rozhlasovém projevu vysílaném pro spoluobčany prohlásil, že učinil své rozhodnutí po poradě s kruhy politickými, s kruhy ústavními a s řadou činitelů ostatních, svobodně a ze svého osobního přesvědčení a dodal, že tak měl v úmyslu učinit ihned po rozhodnutí o mnichovském diktátu. Československým velvyslanectvím byl ještě téhož dne 5. října 1938, rozeslán telegram předsedou vlády. Uvádělo se v něm, že prezident Beneš abdikoval „*v první řadě s ohledem na mezinárodní situaci, neboť je čím dál tím více patrné, že anglická a francouzská vláda nemají tolik vlivu na vládu německou, aby Německo po přijetí mnichovského rozhodnutí už přestalo z útoku...Berlín považuje za překážku osobu prezidentovu.*“<sup>27</sup>

<sup>25</sup> Lainová, R. - Hlavičková, Z. - Straka, M.: Diktatury v rukavičkách. Praha, Triton 2003, str. 14, 54.

<sup>26</sup> Feierabend, L.K. : Politické vzpomínky I., Nakladatelství Atlantis, Brno 1994, str. 34

<sup>27</sup> Beneš, E.: Paměti, Orbis, Praha 1948, str. 433 - 437

V prvorepublikové ústavě nenajdeme nikde zmínku jakou formou má být abdikace učiněna, aby byla platná. Prezident Masaryk použil formu rezignace ústní, o které byl sepsán úřední zápis. Prezident Beneš naopak použil 5. října formu písemnou. V ústavě z roku 1920 nebylo uvedeno do kterých rukou, kterého ústavního činitele bylo třeba rezignaci doručit jako podmínku její platnosti, případně bylo-li jí možné vyhlásit veřejně. To mohlo vést k četným nejasnostem. Za platné, by šlo pokládat předání abdikace předsednictvu některé z komor Národního shromáždění nebo některému členovi vlády. Dle názoru prof. Hoetzela byla v Ústavní listině z roku 1920 úprava této otázky opomenuta proto, že věc byla zcela jasná. Rezignace se měla uskutečnit vůči předsedovi vlády a to z dvojího důvodu : 1, podle § 60 Ústavy z roku 1920 přechází výkon pravomocí prezidentských na vládu. 2, podle § 38 odst.2 Ústavy z roku 1920 předseda vlády je povinen svolat Národní shromáždění k volbě nového prezidenta republiky.

Emil Sobota je toho názoru, že jakýkoliv jednoznačný a vážný projev prezidentův, že se svého úřadu vzdává, je potřebné pokládat za dostatečnou formu rezignace. Dále udává, že by bylo nejvhodnější, aby prezident republiky podal svou rezignaci písemně předsedovi vlády, který po rezignaci vykonává prezidentské funkce.<sup>28</sup> Jelikož při rezignaci prezidenta se jedná o osobní projev prezidenta, a nejde tudíž o úkon moci vládní nebo výkonné, není třeba k platnosti spolupodpisu odpovědného člena vlády.

Názory na platnost resp. neplatnost abdikace prezidenta Edvarda Beneše nejsou jednotné. K obecným argumentům na podporu platnosti se řadí již výše zmíněný abdikáční dopis, rozhlasový projev, a následný blahopřejný dopis, který Edvard Beneš zaslal 30.11. 1938 Emilu Háchovi u příležitosti jeho zvolení za prezidenta druhé republiky. Na druhou stranu udávají zastánci neplatnosti abdikace nátlak, který abdikaci předcházel.

K této otázce se vyjádřil ve svém nálezu i Ústavní soud ČR ( Pl.ÚS 14/ 94 ) :  
*„ Vynuceným chováním československého státu, počínaje pohrůžkami útočné války ze strany Hitlera...přijetím mnichovské dohody, přes vynucené odstoupení prezidenta Beneše, až k cestě prezidenta Háchy do Berlína, ztrácel totiž tento stát svou věrohodnou demokratickou legitimitaci, neboť jeho chování se zcela zřetelně*

<sup>28</sup> Sobota, E. : Československý prezident republiky : státoprávní instituce a její život, nakladatelství Orbis, Praha 1934, str. 67

rozcházel s postojem ústavního suveréna, totiž lidu, který svou vůli žít v demokratickém státě dal jasně najevo, mimo jiné v mobilizaci v roce 1938“<sup>29</sup> Na jiném místě Ústavní soud dále uvádí na podporu neplatnosti abdikace usnesení československé prozatímní vlády v Londýně ze dne 3.12.1942, v kterém došlo k prodloužení funkčního období prezidenta Beneše z těchto důvodů: „Prezident republiky dr. Edvard Beneš se vzdal své prezidentské funkce dne 5.října 1938, avšak vláda československá ve shodě s věrnými občany československého státu nikdy nepokládala tuto rezignaci za platnou, neboť byla protiprávně vynucena. Proto prezident republiky dr. Edvard Beneš zůstal hlavou československého státu nepřetržitě od 18. prosince 1935 a je vládami Spojených národů, jakož i vládami státu jiných za hlavu státu uznáván.“<sup>30</sup>

Odlíšné stanovisko zaujímá například prof. Václav Pavlíček: „Převzetím ústavní funkce uskutečněným složením slibu, se prezident republiky zavázal dbát blaha republiky a lidu. Při výkonu svého úřadu musel zvažovat, co je v zájmu státu a jeho lidu. Musil proto čelit i případnému nátlaku a rozhodnout se v souladu se složeným slibem. Ve veřejném životě obecně, a u hlav státu zvláště, k nátlaku a ovlivňování ostatně nezřídka dochází. Demise hlavy státu je vyvolána často nátlakem v monarchiích i v republikách. Přesto se nepovažuje za akt neplatný. Nelze proto jiné kritérium zvolit ani pro československý případ. Abdikačním dopisem se rozhodnutí dr. Beneše stalo platným a neodvolatelným.“<sup>31</sup>

Poněkud z jiného hlediska nahlíží na problematiku Josef Budník. Připouští určitou míru nátlaku, ale klade si otázku zda samotný nátlak je schopen způsobit neplatnost abdikace hlavy státu ve smyslu ústavněprávního úkonu. „Všechn tento politický nátlak nebyl však toho rázu, aby mohl býti kvalifikován jako protiústavní vynucení abdikace. Ústavní listina nemá ustanovení o platnosti nebo neplatnosti abdikace vynucené politickým nátlakem.“ Zároveň ale konstatuje: „...Abdikace byla nepochybně důsledkem zahraničně i vnitropolitických poměrů po Mnichově. Politická koncepce dr.E. Beneše...nebyla slučitelná s plány útočného nacismu, jež

<sup>29</sup> Ústavní soud České republiky. : Sbírnka nálezů a usnesení – Svazek 3, nakladatelství C.H.Beck, Praha 1995, str. 77

<sup>30</sup> Tamtéž.: str.78

<sup>31</sup> Pavlíček.V.: O české státnosti – 1/ Český stát a Němci, nakladatelství Karolinum, Praha 2002, str.189

*republice připravovaly jiný osud. Německé hrozby postavily Dr. E. Beneše před alternativu ozbrojeného konfliktu s Německem nebo abdikací.*<sup>32</sup>

Shrme-li výše uvedené fakta, lze říci následující závěr. Nátlak a vyhrožování, jenž byl činěn ze strany Německa v inkriminovaných dnech lze posoudit jako nepřijatelné vměšování do vnitřních záležitostí druhého suverénního státního útvaru.

Naopak, tlak vnitropolitické reprezentace postrádá právní relevanci ve smyslu zpochybnění platnosti abdikace, jelikož opozice je součástí každé vyspělé demokratické politické kultury. Každý představitel vykonávající vrcholnou politickou funkci by měl s tímto tlakem počítat, ale být vůči němu s přihlédnutím k individuálním schopnostem jistě míry odolný. To samé platí o hlavě státu, která je politickému tlaku vystavena vždy.

Z čistě právního pohledu se jeví těžko udržitelná obhajoba nepřetržitě trvajícího mandátu prezidenta Beneše. L.K. Feierabend píše : „*Byl jsem si vědom – a nebyl jsem sám mezi členy vlády – že Šrámkovo odůvodnění ústavní a právní neplatnosti Benešovy rezignace má své nedostatky, ale byl jsem pevně přesvědčen, že politicky a mravně je správné, poněvadž odpovídá vůli zdrcující většiny českého a slovenského národa.*“<sup>33</sup>

Ze současných historiků poněkud přesněji a výstižněji charakterizuje problém prof. Jan Kuklík mladší : „*...Kontinuita Benešovy prezidentské funkce je předmětem odborných i politických sporů. ...Svou funkci opíral o teorii, dle níž byla jeho abdikace z funkce prezidenta v říjnu 1938 neplatná neboť byla vynucena hrozbou silou ze strany Německa. ...Beneš se mohl opřít o výsadní postavení a podporu ve velké části československé vojenské a politické emigrace a jeho funkce politicky a morálně spočívala i na základě uznání celého demokraticky orientovaného domácího odboje. ...*“<sup>34</sup>

Nicméně na druhou stranu i ti, kteří vystupují proti legitimitě kontinuálního výkonu funkce prezidenta Beneše a vydávání tzv. Benešových dekretů, ať už

---

<sup>32</sup> Budník, J. : Prozatímní státní zřízení Československé republiky, nakladatelství Československý kompas, Praha 1947, str.54-55

<sup>33</sup> Feierabend.L.K. : Politické vzpomínky II, nakladatelství Atlantis, Brno 1994, str.166

<sup>34</sup> Kuklík.J.: Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“, Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, nakladatelství Linde, Praha 2002, str.30

v emigraci nebo následně na československém území, musí připustit: „...že Beneš byl jako prezident ( hlava státu ) postupně v letech 1940 – 1943 státy protihitlerovské koalice uznán, že jeho nárok na výkon funkce prezidenta podpořila mezinárodně uznaná vláda i Státní rada, a že tento akt byl po válce schválen Prozatímním Národním shromážděním a definitivně potvrzen po parlamentních volbách v roce 1946.“<sup>35</sup>

### 3.3. Volba nového prezidenta

K jedné z dalších naléhavých otázek, jenž musela politická reprezentace druhé republiky vyřešit, patřilo nalezení vhodného kandidáta pro uvolněný prezidentský úřad. Byla dohodnuta zásada, že by novým prezidentem neměl být politik, což mělo symbolizovat nové politické uspořádání, které se vymezovalo vůči prvorepublikovému politickému systému. Výběr se postupně zužoval, až se nakonec jako nejvhodnější kandidáti jevíli představitelé nejvyšších nezávislých úřadů : Nejvyššího správního soudu, Nejvyššího soudu, Nejvyššího kontrolního úřadu. Volba politických činitelů padla na JUDr. Emila Háchu prezidenta Nejvyššího správního soudu.

*„...nikdy v životě bych nepomyslel, že bych mohl být prezidentem republiky ...cítím pochybnosti zda mám přijmout tento úřad...Je mi šedesát, poznamenal, připravoval jsem se na odpočinek a těšil jsem se na něj. Místo toho mám být prezidentem republiky v dnešních těžkých dobách...Je to velká oběť, ale přinesu ji, je-li to nutné v zájmu národa a státu.“*<sup>36</sup> Hácha tedy přijal kandidaturu proti své vůli, kdy ale u něj zvítězil smysl pro odpovědnost a službu státu, pro kterou byl vychováván a v které strávil celý svůj život.

Před samotným volebním aktem bylo potřeba vyřešit formální překážku v podobě inkompatibility funkcí prezidenta republiky a prezidenta Nejvyššího správního soudu, jenž byly navzájem neslučitelné. Dr. Hácha tak v den své volby

<sup>35</sup> Tamtéž. : str.29

<sup>36</sup> Feierabend.L.K.: Ve vládách druhé republiky. New York 1961.str.74

odešel do výslužby a tím splnil poslední formální požadavek, aby se mohl ucházet o zvolení prezidentem republiky.

Samotný volební akt se uskutečnil 30.listopadu 1938. Stalo se tak nikoli ve Vladislavském sále na Pražské hradě, ale v budově Rudolfiny, sídle poslanecké sněmovny. Volba proběhla důstojným způsobem, bez okázalostí a napětí jelikož se předem vědělo jak dopadne. Ze 312 přítomných poslanců a senátorů, bylo pro Háchu odevzdáno 272 hlasů. 40 lístků bylo prázdných. K platnosti volby bylo dle § 57 ústavy třeba přítomnosti nadpoloviční většiny všech členů Národního shromáždění. Vítězný kandidát měl získat podporu minimálně třípětinové většiny přítomných, což se v Háchově případě stalo.

Proti ústavnosti volby lze mít několik námitek. K způsobilosti Národního shromáždění zvolit prezidenta republiky, lze namítnout, že počet jeho členů byl opatřením stálého výboru o zániku mandátu některých členů Národního shromáždění snížen v rozporu s ústavou, takže zákonodárci platně zvoleni ve svých obvodech neměli možnost se volby zúčastnit. Stalo se tak 27.října 1938, kdy tímto opatřením č.253/1938 Sb., členové Národního shromáždění kteří se přihlásili k národnosti jiné nežli české, slovenské nebo ruské (maloruské) a dne 18.září 1938 neměli řádné bydliště na území republiky Československé, které nebylo obsazeno cizí mocí, nebo po 18.září 1938 toto území opustili, pozbyli dnem vyhlášení tohoto opatření, svého poslaneckého, resp. senátorského mandátu. Toto opatření postihlo 69 poslanců a 33 senátorů, i přesto, že volební systém do obou komor parlamentu byl založen na zásadě proporcionality, a v důsledku toho nebyly volební mandáty vázány na volební obvody od ČSR odtrženého území, kdy „ *členové Národního shromáždění zastupovali veškerý československý lid, nikoliv jen své voliče* “. <sup>37</sup>

Pokud bychom důsledně setrvali na pozici právní kontinuity, pak by v souladu s pojetím říjnové abdikace Edvarda Beneše jako neplatné nebyl prezidentský úřad uprázdněn. Volbu by pak bylo možno považovat za irelevantní.

Dle znění § 59 ústavy, mělo být do 14 dnů svoláno Národní shromáždění k volbě prezidenta, vzdá-li se ten ve svém volebním období funkce. Tato lhůta nebyla dodržena, neboť mezi 5. říjnem a 30 listopadem uběhly téměř 2 měsíce. I v tomto bodě nebylo dbáno znění ústavy. Na druhou stranu je možné říci, že i přes

<sup>37</sup> Pavlíček.V.: Dekrety prezidenta republiky v období 1940 – 1945, in Právní aspekty odsunu sudetských Němců – Sborník. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1995, str. 32



rigidnost prvorepublikové ústavy je možné lhůtu 14 dnů chápat jako lhůtu pořádkovou. Domnívám se, že tato poměrně krátká lhůta k zajištění nové volby prezidenta měla organizační význam, kterou chtěl patrně ústavodárce dosáhnout relativně malou časovou neobsazenost této vrcholné ústavní funkce pro případ abdikace. Považovat neústavnost volby prezidenta, jen z důvodu nedodržení předepsané lhůty se mi jeví jako více než odvážné. Ve svém důsledku by to znamenalo, že marným uplynutím této lhůty by ztratila Československá republika možnost zvolit si prezidenta buď na vždy, nebo alespoň do doby než by zákonodárce tuto úpravu změnil. S přihlédnutím k závažným vnitrostátním a mezinárodním událostem října 1938, lze tedy nedodržení lhůty pochopit, a do jisté míry i omluvit.

Zajímavou se může jevit rovněž otázka, kde se vzala taková všeobecná shoda na osobě JUDr. E. Háchy. Odpověď je možné nalézt v dobové představě, že do čela státu bude ustaven soudce, právní vědec a osoba nezainteresovaná do dřívějšího politického dění, která zajistí existenci a dodržování právního řádu v nových poměrech. Tuto myšlenku můžeme vidět např. ve slovech Eduarda Basse: „*Není pro nás větší vnitřní bezpečnosti, než že v čele nám stanul strážce ústavy, strážce národnívůle.*“<sup>38</sup> Navíc to byla osoba proti které nic nenamítali jak zástupci Slovenska, tak Podkarpatské Rusi, a co bylo neméně důležité, byla přijatelnost Háchy pro Berlín.

#### 3.4. Přijetí zmocňovacího zákona a jeho realizace

30. listopadu, tedy v den volby prezidenta, podaly všechny vlády demisi a vytvořily tak situaci pro zásadní mocenskopolitické a personální změny. Nová vláda byla jmenována 1. prosince a premiérem se stal dosavadní předseda Strany národní jednoty – Rudolf Beran. Mezi první úkoly nové vlády patřila příprava vládního prohlášení, státního rozpočtu a jednání o přijetí zmocňovacího zákona.

Požadavek vládnout s pomocí zmocňovacího zákona nebyl produktem nového kabinetu, ale byl tu již za předchozí vlády gen. Syrového, která ho neúspěšně předložila. Cílem tohoto zákona bylo vybavit vládu potřebnými pravomocemi, aby

<sup>38</sup> Bass, E.: Třetí prezident. In: Lidové noviny, 1. 12. 1938, s. 1

mohla v nutných případech rychle rozhodovat. Přes kritiku z řad některých členů Národního shromáždění, byl ústavní zákon č. 330/1938 Sb. z.a n. o zmocnění ku zmenám ústavnej listiny a ústavných zákonoch republiky Česko-Slovenskej ze dne 15.12.1938 schválen a následně publikován jen ve slovenském jazyce. Je třeba zmínit, že v tomto případě nebyl dodržen ústavně předepsaný počet hlasů potřebný pro schválení ústavního zákona jak o něm mluví § 33 ústavy z 29.února 1920. Potřebná 3/5 většina všech členů senátu nebyla naplněna, jelikož pro návrh hlasovalo 71 senátorů ze 150 členného senátu.

V čl.I byl prezident republiky zmocněn k vydávání dekretů jimiž mohl měnit ústavní zákony, jakož i činit opatření k nimž bylo třeba ústavního zákona. Tuto pravomoc mohl realizovat jen na jednomyslný návrh vlády, na kterém musí být přítomna většina členů slovenské krajské vlády a alespoň jeden člen vlády Podkarpatské Rusi. Toto zmocnění se však vztahovalo na změnu ústavních zákonů o autonomii, jen pokud k nim byl dán souhlas slovenským, resp. podkarpatským sněmem. Čl. I nabýval účinnosti ustanovením sněmu Slovenskej krajiny, a zmocnění mělo trvat 2 roky.

Na stejně dlouhou dobu dostala zmocnění v čl. II i vláda. Ta svými nařízeními mohla činit všechna nutná opatření, k nimž by jinak bylo třeba zákona. K platnosti nařízení bylo třeba spolupodpisu prezidenta republiky. V záležitostech obsažených v § 4 úst.zákona o Slovenskej autonomii( např. daní, dopravy, měny) se vyžadoval souhlas většiny členů slovenské krajské vlády.

Po formální stránce měl prezident silnou pozici. Svými dekrety mohl měnit dokonce ústavu, ale na druhé straně byl závislý na vládě. V důsledku platnosti zmocňovacího zákona se ustanovení ústavy o vyslovení nedůvěry vládě stalo bezpředmětným. Tento postup byl realizovatelný jen pokud šlo o vztah prezidenta k pražské centrální vládě, pokud zároveň vykonávala kompetence pro české země. Ve vztahu k oběma autonomní vládám však bylo postavení prezidenta oslabeno měnit úst.zákony o jejich autonomii.

Zmocňovacím zákonem se tedy parlament sám vyřadil s rozhodovací a kontrolní činností jak mu to předepisovala ústava z 29.února 1920. Poslanecká sněmovna se naposledy sešla 16.prosince a přijala poslední zákon o rozpočtovém provizoriu. Následně byly vyhlášeny parlamentní prázdniny, po kterých se mělo

Národní shromáždění v lednu znovu sejít, ale k tomu už nedošlo. Po formální i praktické stránce přestalo Národní shromáždění reprezentovat voliče, resp.lid, a v důsledku toho je možné mluvit o zániku parlamentní demokracie v českých zemích. Principy dělby moci a právního státu charakteristické pro demokratické režimy, byly zásadně porušeny ve prospěch moci výkonné. Okamžikem schválení dostala vládnoucí garnitura mocný prostředek pro pokračování v zavádění autoritativního režimu a k totální destrukci ústavního systému a hodnot, na kterých bylo Československo vybudováno.<sup>39</sup>

Jedním z prvních vládních nařízení, které vláda realizovala po schválení zmocňovacího zákona, a stalo se dalším krokem k zavedení autoritativního režimu, bylo vládní nařízení ze dne 23.prosince č.355/1938 Sb. o politických stranách. To nově upravovalo existenci, vznik, zánik politických stran. Právně navazovalo na své předchůdce o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran z let 1933, 1934. Nové politické strany mohly být dle § 1 zakládány jen s povolením vlády republiky Česko-Slovenské. Povolení udělovala vláda dle své volné úvahy. Mohla též politickou stranu rozpustit, uznala-li, že její činnost ohrožuje veřejný zájem. Nikde blíže, ale nebylo objasněno co to veřejný zájem je. Politické strany byly uznány za právnické osoby s právem nabývat práv a zavazovat se a zároveň byly vyňaty z předpisů upravující právo společovací. První obětí vládního nařízení se stala komunistická strana, jejíž činnost byla sice již v říjnu pozastavena, ale pro její zrušení chyběl vládě právní základ. Nařízení bylo publikováno 27.prosince s platností jen pro české země, jež následně bylo v lednu rozšířeno na zbylé části republiky. Následující den vláda rozpustila KSČ z důvodů ohrožení veřejného pořádku a její zákonodárci pozbyli s okamžitou platností své mandáty.

### 3.5. Postavení židů v druhé republice

Období první československé republiky bylo pro život židovského obyvatelstva více než příznivé ve srovnání se sousedními státy. Dle statistických údajů žilo v roce

---

<sup>39</sup> Vláda vydávala nařízení z moci zákona až do prosince roku 1940, kdy lhůta pro její zmocnění formálně skončila, ale byla následně říšským protektorem prodloužena.

1930 v Československu cca 356 000 osob židovského vyznání. Naše země fungovala jako tranzitní nebo cílová destinace pro židovské uprchlíky z okolních států, jejichž počet narůstal hlavně v období po přijetí tzv. Norimberských zákonů v Německu v roce 1935. Druhá vlna pak přišla po obsazení pohraničí na základě mnichovské dohody. V reakci na to vznikaly i nejrůznější spolky a organizace, které se zabývaly pomocí těmto uprchlíkům. Hráže které byly vybudovány během první republiky v podobě tolerance a demokracie, nejen vůči členům židovské menšiny, začaly povážlivě praskat hned v prvních dnech druhé republiky. Překvapivě tak zaznělo z pozic, z kterých by to čekal málokdo. 14. října 1938, dva týdny po mnichovské dohodě, vydaly české vrcholné stavovské organizace lékařů, právníků, advokátů, notářů, inženýrů memorandum požadující „...aby pro budoucnost vůbec nebylo přípustno v zájmu nejdůležitějších statků národa, aby povolání lékařská, právnícká a technická byla vykonávána Židy,“<sup>40</sup>

V programovém prohlášení nové Beranovy vlády z 13. prosince, se lze dočíst: „postoj vlády nebude nepřátelský vůči židům, kteří zde žijí dlouho a mají kladný vztah k státu.“ Rovněž nejrůznější skupiny hlásící se k myšlenkám fašismu jako byla např. tzv. Mladá národní jednota – mládežnická organizace vládní Strany národní jednoty, Vlajky, Národní obce fašistické požadovali definování Žida i v československém zákonodárství společně se zavedením obdoby norimberských zákonů.<sup>41</sup> Protižidovská kampaň probíhala zejména na stránkách tisku, kde se požadovalo vyřazení židů z politiky, státních služeb, školství, tisku, filmu, rozhlasu. Ve svobodných povoláních bylo požadováno, aby byl uplatněn tzv. *numerus clausus*, a dále aby byl majetek židů vystaven kontrole.

Vláda byla při řešení židovské otázky mezi pomyslnými dvěma mlýnskými kameny. Na jedné straně tady byla politika Berlína, která žádala vyřešení židovské otázky nejlépe podle vzoru norimberských zákonů. Na druhé straně západní demokracie, a zejména USA se stavěly k projevům antisemitismu zásadně odmítavě, jejichž postoj hrozil až bojkotem česko-slovenského zboží. Řada objednávek z Velké Británie a USA měla doložku, která umožňovala jejich zrušení v případě uzákonění rasové diskriminace v Česko-Slovensku. Od počátku roku 1939 se začal za pomoci

<sup>40</sup> Kárný, M.: Židé mezi Čechy a Němci, in: Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika, Praha-Litomyšl 2001, Nakladatelství Paseka, str. 123

<sup>41</sup> Rataj, J.: O autoritativní národní stát, Praha, Karolinum 1997, str. 97-98

konkrétních právních norem ustanovovat zvláštní statut pro Židy. Začala se legislativně utvářet celá síť právních protižidovských opatření, omezující jejich plnoprávné postavení, završenou snahou o právní vymezení pojmu Žid.

Židovskou problematikou se měly zabývat, na základě vládního rozhodnutí z 10.ledna 1939, speciální subkomise. První subkomise byla právní a měla komplexně připravit řešení židovské otázky. Druhá subkomise, hospodářská, se měla zabývat vývozem židovského majetku do zahraničí. V této době vláda rovněž rozhodla o první velké vlně vystěhování židů. Do 15.3. se tak vystěhovalo cca 20-25 000 židů.<sup>42</sup>

13.ledna 1939 byli židovští právníci vyloučeni z řad Jednoty československých advokátů a nesměli vykonávat své povolání. Následně 27.ledna projednala vláda návrh, na kterém se následně i usnesla o omezujícím opatření ve vztahu k zaměstnancům židovského původu, jejichž cílem bylo neponechání židovských zaměstnanců v činné službě. Starší ročníky byly nuceně penzionovány a mladší zaměstnanci byli ojedinele přeloženi na místa kde neměli styk s veřejností. Rovněž neárijské učitelé byli nuceni odejít z německých vysokých škol, a na českých školách byli profesori židovského původu vyzýváni k dobrovolnému odchodu. Židům se rovněž dotýkalo vládní nařízení č.15/1939 o přezkoumání československého státního občanství některých osob, které jej získaly po roce 1918.

Další právní předpisy se týkaly oblastí nakládání a vývozu majetku z republiky, jenž měly ztížit, popř. zakázat, nebo vývoz podmínit tzv.dary za vývozní povolení. Šlo o vládní nařízení č.36/1939 Sb. ze dne 16.února o vývozu cenných předmětů. Bylo zakázáno např. vyvážet tzv.cenné předměty. Do této kategorie spadaly například předměty zhotovené ze zlata, stříbra nebo platiny, dále drahokamy, perly, kožešiny a jiné věci značné hodnoty. Výjimky mohl povolit za vysoký poplatek tzv.revizní výbor ministerstva financí. Doplňující vyhláškou 37/1939 Sb. ze dne 17. února 1939 pak byly povoleny vývozy jen věcí osobní povahy. Jedna osoba si tak mohla odvézt např.jen jeden pár náušnic, nebo jeden řetízek.

Lze důvodně předpokládat, že by vydávání většího počtu právních předpisů postihující židovské obyvatelstvo pokračovalo i v dalších oblastech veřejného i soukromého života, ale vláda jenž se chystala zavést další omezující opatření, už je ale nemohla uvést v praxi v důsledku okupace země německými vojsky. Nicméně

---

<sup>42</sup> Tamtéž, str.116

kroky česko-slovenské vlády zřetelně předznamenaly směr, kterým se posléze ubírala protektorátní právní úprava. Řada předpisů jež vznikly za období druhé republiky, byly pak následně využity k perzekuci židovského obyvatelstva i v době existence Protektorátu Čechy a Morava.

### 3.6. Omezování občanských práv

Jedním z charakteristických rysů druhé republiky byla cenzura tisku. Na oblast tiskového práva a jeho svobody se Beranova vláda důrazněji zaměřila, když kladla důraz zejména na ovlivňování veřejného mínění dle představ SNJ prostřednictvím tisku. Vláda si byla vědoma síly tisku jako vhodného ideologického prostředku v úsilí pro nový charakter politického režimu. Jako právní základ jí sloužilo vládní nařízení č.177/1938 Sb. přijaté 17.zářím, jímž se dle zákona č.300/1920 Sb. o mimořádných opatřeních, na dobu tří měsíců pro území celého státu omezovaly nebo dočasně rušily ústavní svobody domovní, osobní, tisku, právo spolkové a shromažďovací, tajemství listovní.

Každé nové vydání novin muselo být nejpozději 2 hodiny před vydáním předloženo k předběžné policejní cenzuře, a teprve až následně po schválení mohlo být vydáno. Nově byla od 26.zářím zřízena Ústřední cenzurní komise při ministerstvu vnitra, které byla oblast cenzury přímo podřízena. Na rozdíl od první republiky prováděla tato komise cenzuru nikoli následnou, ale předběžnou. Vláda svým usnesením ze 6.prosince 1938 rozhodla, aby předběžná cenzura byla zachována, ale byla prováděna osobně vládními cenzory a to přímo v redakcích jednotlivých periodik. Veškeré tiskoviny tak procházely cenzurou dvojnásobně. Jednak předběžnou v podání cenzorů a redakcí, a druhou neoficiální - autocenzurou. 12.prosince 1938 pak vláda vydala nové nařízení č.317 / 1938 Sb., kterým došlo k prodloužení cenzury, jejíž výkon byl svěřen Tiskovému odboru prezidia ministerské rady. Tento orgán pak vydával závazné směrnice a pokyny pro výkon předběžné cenzury.

Tisk měl zakázáno publikovat jakoukoli kritiku vládních představitelů nebo útoky na cizí státy, rovněž nepřipustná byla kritika vládních reforem. Ve srovnání s předešlými lety, nesměly po cenzorském zásahu zůstat v novinách „bílá místa“,

kteře měly být nahrazeny oficiálními zprávami ČTK. Předběžná cenzura se tedy praktikovala u veškerého periodického tisku, dále u tisku neperiodického bez zřetele na skutečnost, zda se jedná o produkci domácí nebo zahraniční provenience. Celková omezení v oblasti tiskového práva postihlo cca 1900 periodik, které přestaly vycházet. Všudypřítomné cenzuře podléhala rovněž divadelní i filmová představení. V neposlední řadě nezůstaly cenzorským zásahům ušetřeny rovněž i další oblasti občanských svobod, neboť cenzorským opatřením podléhaly rovněž i telegramy, telefonní hovory i provoz všech radiových a reprodukčních zařízení.

Také právo spolčovací a sdružovací bylo poznamenáno zásahy vládních nařízení. Přijato bylo vládní nařízení č. 13/1939 Sb. II. ze dne 27. ledna 1939, jímž se mění a doplňuje zákon ze dne 15. listopadu 1867, č. 134 ř. z. , o právu spolčovacím, a stanoví tresty za neoprávněné sdružování. Prostřednictvím tohoto vládního nařízení byly zrušeny politické spolky , které mohly nadále existovat buď jako zvláštní sdružení nebo jako politické strany, což rovněž znamenalo oproti prvorepublikové úpravě vždy souhlas státu, tedy jeho kontrolu. Dále se jednalo o vládní nařízení č.30/1939 Sb.I o tvoření zvláštních sdružení, nepodléhajících platným předpisům o sdružování a dozoru na ně. Cílem tohoto vládního nařízení bylo zajistit si kontrolu státu nad dosavadními volnými sdruženími. Přísnější úpravy se dočkala i zákonná úprava práva shromažďovacího. Vládní nařízení č. 12/1939 Sb. II. ze dne 27. ledna 1939, kterým se mění zákon ze dne 15. listopadu 1867, č. 135 ř. z. , o právu shromažďovacím zpřísnil sankce za jeho případné porušení a samotné stíhání přestupků bylo přeneseno na správní orgány.

Pod tlakem německé politiky se vláda snažila učinit i jistá opatření vůči emigrantům. Vládní nařízení č. 14/1939 Sb. I. ze dne 27. ledna 1939, jímž se doplňují předpisy o pobytu cizinců, pokud jsou emigranty, zpřísněvalo podmínky pro možnost jejich setrvání na česko-slovenském území. Osoby, které neměly česko-slovenské státní občanství, neprokázaly že jsou Čechy, Slováky nebo Podkarpatorusy, a současně pobývali na území republiky z důvodů vyhnutí se nepříznivým důsledkům, které by je postihly po jejich návratu do domovského státu, byly povinny opustit na příkaz zemského úřadu republiku ve lhůtě 1-6 měsíců. Do doby než opustí republiku jim mohla být uložena omezení, ve vztahu k místu jejich pobytu. V souvislosti s výše uvedeným nařízením, bylo rovněž téhož dne vydáno vládní

nařízení č. 15/1939 Sb. I., o přezkoumání česko-slovenského občanství některých osob. Tato úprava nutila osoby, jejichž občanství podléhalo přezkumu, přihlásit se u zemského úřadu a pokud tak neučinili v lhůtě stanovené, pozbývali státní občanství. Rovněž další vládní nařízení č. 14/1939 Sb. II. ze dne 27. ledna 1939, o domovní evidenci obyvatelstva a některých opatřeních obmezujících jeho pohyb, znamenalo ne nepodstatný zásah do práv občanů. Každý dům měl svou příslušnou evidenci, do které byly zaznamenávány údaje o jménech, státní příslušnosti, národnosti, povolání a dalších údajích.

Lze tedy říci, že vláda prostřednictvím vládních nařízení systematicky omezovala celou škálu standardních občanských práv a svobod, jenž se snažila dostat pod svou co největší kontrolu, a současně odmítala základní princip rovnosti lidí, společně s uplatňováním teorií o občanské nerovnoprávnosti.

### 3.7. Právní regulace hospodářské a sociální situace druhé republiky.

Československo mnichovskou dohodou ztratilo nejen 1/3 svého území, ale i značnou část svých výrobních kapacit, jelikož se na odstoupeném území nacházela významná průmyslová centra. Ekonomické možnosti druhé republiky, tak byly silně omezeny. Německý zábor území, se totiž týkal 39,7 % větších průmyslových závodů a zároveň přesáhl 42,8 % všech osob, kteří byli zaměstnáni v průmyslové výrobě. Vzájemná symbióza a vazby, které spojovaly pohraničí a vnitrozemí po desítky let, tak byly nyní uměle zpřetrhány.

Největší ztráty znamenaly pro „zmrzačenou“ republiku oblasti uhelných revírů na Ostravsku, Sokolovsku, Mostecku, dále strojírenských a hutních podniků Chomutově, Kopřivnici, Ostravě – Svinově, Bohumině, Třinci, a v neposlední řadě i ztráta chemických závodů na Ústecku, Mostecku, Ostravsku, Sokolovsku. Těžký dopad na hospodářství byla i ztráta 90 elektráren např. Vranově, nebo Střekově. Tato vážná situace si vyžádala řešení a to v podobě dovozu energií a paliv. To mělo za následek strmý nárůst cen těchto komodit jak pro průmysl, tak i pro domácnosti. Na minimum klesla těžba vzácných rud, jejichž podstatná část se ocitla mimo území druhé republiky. To samé lze říci o těžbě tuhy, kaolinu a sklářského křemičitého



písku. Z produkčních kapacit porcelánu zbylo necelých 10 %, ve sklářském jen 25 %. Textilní průmysl nezůstal rovněž zásahu ušetřen, když mu ubylo 63 % výrobních kapacit. Papírenský průmysl měl ztrátu 54 %.<sup>43</sup>

Na druhou stranu je nutné poznamenat, že relativně málo byly postiženy díky své dislokaci ve vnitrozemí podniky a závody vyrábějící cukr, slad, lín, nábytek, obuv, zbraně.

Další komplikací se stala skutečnost, že v odstoupeném pohraničí se nacházela celá řada pobočných provozů jednotlivých mateřských závodů z vnitrozemí, což mělo za následek zhoršení výrobní a obchodní existence.<sup>44</sup> Specificky byla zasažena finanční a bankovní soustava. Veškeré významné spořitelny a banky přišly o své pobočky, které přešly buď do říšské bankovní soustavy nebo se likvidovaly. Jako příklad lze uvést Živnobanku, která předala své zastoupení Dresdner Bank.<sup>45</sup>

Ať už vláda Syrového nebo vláda Beranova, musely na vzniklé potíže určitým způsobem reagovat. Postupně byly vydávány vládní nařízení, které měly problémy v hospodářské oblasti řešit. V těchto mimořádných opatřeních se již prosazovaly některé principy řízeného hospodářství.

Vládním nařízením č. 219/ 1938 Sb. zavedla vláda speciální úpravu u živnostenských, svobodných a jiných výdělečných povolání. Příslušné úřady získaly oprávnění k povolení, případně udělení koncese pouze pro případ, kdy tomu nebránily mimořádné poměry způsobené brannou pohotovostí státu, nebo z důvodů veřejného zájmu. Cílem toho opatření byla snaha vlády o regulaci přílivu živnostníků a příslušníků svobodných povolání z pohraničí do vnitrozemí, a jejich možnostech v pokračování výkonu své živnosti na novém území. Úřady měly postupovat s součinností s příslušnými korporacemi, kterým náleželo oprávnění podat proti kladnému rozhodnutí odvolání. Chtěl-li přistoupit nový společník do společnosti bylo nutné rovněž získat souhlas příslušného úřadu. Zvláštní kategorií byly podniky důležitého významu pro obranu státu nebo hospodářské poměry, u kterých si

<sup>43</sup> Průcha, V.: Hospodářský vývoj v českých zemích 1938-1945. In: Smolka, I.- Foltá, J.(ed.): Studie o technice v českých zemích. Sv.V/část 1. Praha.1995.str.35

<sup>44</sup> Grobelný, A.: Národnostní politika nacistů a český průmysl 1938-1945. Se zvláštním zřetelem k Moravě a Slezsku. Ostrava, Profil, 1989, str. 34-35

<sup>45</sup> Venkovský, F. – Jindra, Z. – Novotný, J. – Půlpán, K. – Dvořák, P. a kol. : Dějiny bankovníctví v českých zemích. Praha. 1999. str. 346 – 347.

příslušný úřad byl povinen vyžádat stanovisko příslušného ministerstva, kterýmž byl následně vázán.

Úpravy se dočkala i regulace obchodu s akciemi a jinými kapitálovými účastmi. Dle tohoto nařízení č.232/1938 Sb. Majitelé akcí od určité hodnoty se museli přihlásit v Národní bance, jejichž následná dispozice podléhala souhlasu příslušné komise při Národní bance. Další regulace se v říjnu dočkala dispozice s nemovitostmi našich občanů v cizině a cizozemců u nás. Rovněž vláda přikročila k opatřením jenž měly zabránit odlivu valut a zlata pomocí provedených soupisů a kontrol ve finančních institucích. Cílem těchto restrikcí bylo zamezení a vyloučení spekulativních operací.<sup>46</sup>

Několik nařízení se ať už přímo nebo nepřímo dotýkalo postavení uprchlíků z obsazeného pohraničí. Jedním z nich bylo vládní nařízení č.228/1938 Sb. o *mimořádných opatřeních bytové péče*, jehož prostřednictvím vláda zakazovala přeměnu bytů a určovala způsob jejich užívání. V první části bylo upraveno oprávnění, aby příslušný okresní úřad dával svým rozhodnutím svolení k spojení dvou bytů, k změně užívání bytu nebo některých místností. Pro vlastníky dvou a více bytů v jedné obci, platila rovněž nutnost svolení k dispozicím s bytovými jednotkami. Druhá část pojednávala o nuceném nájmu volných bytů, jejichž vlastník byl povinen pronajmout neobydlené místnosti které nepotřeboval, a které byly způsobilé k pronájmu opět na příkaz okresního úřadu. Obce měly informační povinnost informovat příslušné okresní úřady o všech neobydlených místnostech, které jsou jim v dané obci známy a mohly by být pronajmuty. Třetí část upravovala sankční opatření a postihovala ty majitele kteří žádali nebo vybírali nepřiměřeně vysoké částky za nájem bytu. Trestem mohla být pokuta až do výše 50 000 korun, nebo až 6 měsíců vězení. Toto ustanovení platilo ale jen pro obce, kde vlivem mimořádných poměrů byl obytných bytů nedostatek.

Kardinální problém druhé republiky byla i otázka zaměstnanosti resp.nezaměstnanosti. Prvním ze série vládních nařízení upravující problematiku nezaměstnanosti, bylo vládní nařízení č. 223/1938 Sb. ze dne 11.října 1938, o *pracovních útvarech* k dočasnému hospodářskému zajištění nezaměstnaných osob a k využití jejich pracovních schopností pro všeobecně prospěšné úkoly. Tyto pracovní

<sup>46</sup> Mates.P.:*Projevy fašizace v českých zemích za tzv.druhé republiky*.In:Právněhistorické studie, č.29.Praha 1989.str.170-171

útvary byly organizovány dle principů branné moci tak, že do nich povolávaly příslušné okresní úřady všechny osoby z řad registrovaných nezaměstnaných, pokud dovršili věk 18.let. Za neuposlechnutí případně nesplnění povolovacího rozkazu mohl být uložen trest až 6 měsíců vězení. Do pracovních útvarů neměly být zařazeny osoby, které hodnověrně prokázaly, že získaly stálé zaměstnání a osoby tělesně nebo duševně nezpůsobilé práce v útvarcích. Pracovní podmínky byly velmi tvrdé. Pracovalo se zde za stravu, ubytování, denní plat 1,5 Kč a 0,4 Kč za každou odpracovanou hodinu a jejím rodinám náležel vyživovací příspěvek. I přes takto nízkou mzdu ztráceli příslušníci těchto pracovních útvarů nárok na podporu v nezaměstnanosti. Pracovní doba činila 48 hodin týdně, a byla doplněna o povinné absolvování občanské výchovy.<sup>47</sup>

Vládní nařízení č.244/1938 Sb. přinášelo řadu povinností pro zaměstnavatele. Po nabytí účinnosti tohoto vládního nařízení, byli zaměstnavatelé povinni nahlásit do 8 dnů příslušnému okresnímu úřadu konkrétní údaje o všech svých zaměstnancích, kterým vznikl pracovní poměr po 1.květnu 1938. Norma byla zaměřena jen na osoby, které téhož dne nebo kdykoli později měly stále bydliště nebo domovské právo v obsazeném území. Do budoucna nesměl zaměstnavatel bez svolení okresního úřadu tyto osoby už přijímat. Pokud už tyto osoby zaměstnává je povinen zažádat o dodatečné povolení. Nebylo-li toto zpětné povolení vydáno, musel dotyčný zaměstnavatel okamžitě zaměstnance propustit. Kritérii pro udělení výše uvedeného povolení byl veřejný zájem nebo nemožnost získání k výkonu daného pracovního místa domácí silou.

Vláda řešila regulací i nadbytečný počet pracovníků ve státní správě. 21.prosince vydala vládní nařízení pro úpravu některých personálních poměrů ve veřejné správě. Zasaženi tímto vládním nařízením byli zaměstnanci státu, obcí, okresů a rovněž těch pro které platil učitelský zákon. Tito zaměstnanci mohli být i proti své vůli převedeni do jiného oboru veřejné správy. Bylo zde i ustanovení řešící postavení vdaných zaměstnankyň, které měly buď odejít dobrovolně, nebo vynuceně s příslušným hmotným zabezpečením. Dohromady se mělo opatření vztahovat na cca 42 000 osob, z čehož polovina připadala na vdané ženy. I přes tuto dílčí snahu, nemohlo toto opatření systémově jakkoli pomoci v řešení otázky nezaměstnanosti,

---

<sup>47</sup> Gebhart,J.- ,Kuklík,J.:Druhá republika (1938-1939). Praha.2004. str.176-177

neboť oficiální statistiky uvádí, že v lednu 1939 bylo evidováno více než 142 000 obyvatel bez práce. Toto číslo nebylo ani zdaleka úplné, neboť řada nezaměstnaných se mimo jiné nenahlásila z reálných obav vůči možnému zařazení do pracovních útvarů.

Do závěrečného období spadá i nařízení 32/ 1939 Sb. II. o mimořádných opatřeních personálních na vysokých školách. Tento předpis upravoval postavení pedagogů, kteří pozbyli možnost dále vykonávat službu na vysoké škole z důvodů probíhajících organizačních opatření nebo ztrátě způsobilosti. Záměrem úpravy bylo zasáhnout vůči těm vyučujícím, jejichž setrvání na půdě univerzit nebylo vhodné z hlediska státního zájmu nebo služebních organizačních důvodů. Nařízení sice zamýšlelo získat tímto způsobem nová místa, ale zcela evidentně se stalo nástrojem pro legalizaci vládního usnesení, jímž byli učitelé židovského původu posláni na dovolenou nebo dostali výpověď.

Další restriktivní opatření, které se dotýkaly trhu práce přijala vláda 2. března 1939 v podobě vládního nařízení 72/1939 Sb. o zřízení kárných pracovních táborů. Tam měly být umisťovány osoby práce se štítící, které dovršily 18. rok věku a nemohou prokázat, že mají řádným způsobem zajištěnu obživu. Rovněž sem byli zařazováni příslušníci pracovních útvarů, kteří byli hrubě neukáznění nebo svou práci vykonávali úmyslně nedbale.

Vláda prostřednictvím vládních nařízení postupně zaváděla státní dirigismus v ekonomické a finanční oblasti, jako první kroky ke korporativistické přestavbě státu, tak charakteristické pro politicko-ekonomické modely autoritářských režimů. Součástí přeměn celého společenského života, bylo i přizpůsobení odvětvové skladby česko-slovenského průmyslu a zemědělství v těsné součinnosti s Německem. Mimořádný nouzový stav se tak vláda rozhodla řešit realizací cíleného krajně pravicového projektu, kdy občané byli pro režim mobilizováni vizí brzkého dynamického rozkvětu.

## 4. Slovensko a jeho postavení v druhé republice

### 4.1. Prvorepublikový vývoj

Ústava z roku 1920 dovršila předcházející politický a ústavní vývoj v duchu ideologie československé vzájemnosti. Tedy ideje jednotného československého státního národa o dvou větvích české a slovenské, který vystupoval jako jediný subjekt čs.státnosti. Ta se ale postupně mění v tzv.čechoslovakismus, kdy hlavně slovenská politická reprezentace chápe jednotný československý národ stále více nikoli ve smyslu politickém, ale etnickém. Ve svém důsledku se tak stává příčinou neřešení přijatelného státoprávního uspořádání v 30.letech 20.století, kdy česká politická reprezentace nebyla schopna zjevně dát Slovensku resp. slovenskému národu odpovídající status.

Československý národ vznikl jako národ politický v době, kdy se to pro obě strany jevílo výhodné. Faktem nicméně zůstává, že to bylo spojení umělé, jelikož se oba národy vyvíjely po staletí ve dvou naprosto jiných státech a soustátích, ač byli jako sousedé neustále v kontaktu. Vytvoření jednotného československého národa po tak dlouhé době autonomního vývoje tak byla fikce, byť v daný okamžik to byla zřejmě jediná možnost jak dospět k samostatnému československému státu.

Zatímco Češi se s Československou republikou plně ztotožnili a brali ji za svou, nelze to už s určitostí říci o ostatních národech žijících v tomto soustátí. Ti její existenci nepovažovali za jedinou podmínku (*conditio sine qua non*) svého bytí, a dokázali si svou existenci představit dříve nebo později i v rámci jiného státního celku.

Výstižně to napsal pozdější vůdce a prezident Slovenského státu Jozef Tiso: „*Ano, Československo je také státem nás, Slováků. Jsme pro společný stát s Čechy, ale ne proto, že bychom si byli s Čechy blízcí. To je záležitost jazyková, filologická, dejme tomu kulturní, ale nikoli politická. Jsme pro tento stát, protože se domníváme, že přinejmenším nyní je pro nás Slováky nejvhodnějším řešením.*“<sup>48</sup> Lze tedy říci, že

<sup>48</sup> Tiso.J.: Ideológia Slovenskej ľudovej strany, Tiskový odbor ÚSČS, Praha 1930, str. 8

pokud by v budoucnu nastala situace, která by pro Slováky byla výhodnější, resp.setrvání ve společném státě, by už nebylo zdaleka tak výhodné, měli Slováci plné právo na odchod z tohoto svazku. Nikoli blízkost kulturní nebo jazyková, ale výhodný politický kalkul znamenal setrvávání ve společném státě alespoň pro „dnešek“, ale „zítra“ už tomu tak být nemusí.

#### 4.2. Žilinská dohoda – příprava a realizace

Po celou dobu existence první Československé republiky představovaly česko-slovenské vztahy jednu ze zásadních vnitropolitických otázek. Diskuse o novém státoprávním uspořádání probíhaly mezi reprezentanty Hlinkovy slovenskej ľudovej strany (dále HSĽS) a českou reprezentací již od května 1938, kdy se začaly stále více projevovat autonomistické snahy této části slovenské reprezentace. V červnu 1938 předložila HSĽS návrh zákona o autonomii Slovenska, který ale byl pro vládu zcela nepřijatelný, jelikož významně oslaboval centrální moc na úkor vlivu HSĽS.

V krušných zářijových dnech musela čs.politická reprezentace řešit dva klíčové body, které otfásaly stabilitou republiky – na jedné straně vztah k německé menšině, na druhé vztah česko-slovenský. Najít řešení se snažil i prezident Beneš, jak je patrné z jeho návrhu, kdy pod tíhou situace se odhodlal ustoupit z pozic krajního čechoslovakismu. Nosnou myšlenkou byla snaha po respektování postojů jedné i druhé strany v dlouhotrvajícím sporu o uznání slovenské svébytnosti. Žádal, aby se na obou stranách tolerovalo, zda se někdo prohlašuje za Čecha, Slovák nebo Čechoslovák, s tím, že byl dokonce ochoten přistoupit na přijetí jazykového zákona, jenž měl mít za cíl zrovnoprávnění češtiny a slovenštiny.<sup>49</sup> Návrhy prezidenta Beneše měly pozitivní ohlas u zástupců slovenských koaličních stran, ale pro výkonný výbor HSĽS to bylo nedostačující. Další pokusy o konstruktivní jednání narážela na neústupnost představitelů HSĽS na čele s Jozefem Tisem, jenž následně odmítl Benešovo pozvání k jednáním do Prahy, dokud se jasně nevysloví k novým návrhům výkonný výbor strany, který byl svolán do Žiliny.

<sup>49</sup> Gebhart, J. – Kuklík, J. : Česká politika a zákon o autonomii Slovenska. In : Sborník prací k 65. narozeninám prof. Dr. Roberta Kvačka. Praha. 1997. str. 357- 362

Vláda na svém zasedání 5. října projednala požadavky slovenské strany, v podobě jak byly prezentovány koncem září Tisem. Došla ke společnému stanovisku s vyslovením souhlasu k vydání vládního prohlášení nebo zákona, který by de facto všechny požadavky HSLS akceptoval. Lze konstatovat, že vláda prakticky předjímalá to, co se reálně po 6.říjnu stalo skutečností.<sup>50</sup>

Budoucí podobě Slovenska se dostalo možného řešení 5.a 6. října v Žilině. HSLS zasedala v Katolickém domě, zatímco zástupci ostatních politických stran v hotelu Rémy. V zásadě šlo o dvě možné varianty, kterými se mohlo Slovensko vydat - buď zvolit samostatnost nebo autonomii. Nakonec zvítězila umírněnější varianta, která se jevila z hlediska mezinárodního, hospodářského a finančního jako výhodnější, tedy jít cestou autonomie v rámci dosavadního státu. Výkonný výbor HSLS přijal Manifest slovenského národa, kde se deklarovalo právo na sebeurčení, svobodně si určit podobu budoucího života, včetně státního zřízení. Zároveň ale tento manifest obsahoval radikální prohlášení, že slovenský národ „*Vytrvá po boku národov, bojujúcich proti marxisticko-židovskej ideológii rozvratu a násila*“ a „*sme za mierové vyriešenie sporných problémov v duchu mníchovskej dohody*“. Manifest končil prohlášením „*Nech žije sloboda slovenského národa!...Nech žije slovenská vláda na Slovensku*“<sup>51</sup> V průběhu 6.října se pak sešla delegace ostatních stran s HSLS, aby formálně uzavřeli jednání a vydali společné žilinské prohlášení, které v celém rozsahu kopírovalo podobu návrhu HSLS z června 1938, jak jej posléze předložili v srpnu poslanci Národnímu shromáždění.

Žilinská dohoda byla rozhodujícím krokem k uskutečnění separatistických požadavků HSLS, počátkem fašizace politického a veřejného života na Slovensku i začátkem příprav úplného rozbití ČSR a vytvoření samostatného klerofašistického slovenského státu.

Pražská vláda musela na tento dokument adekvátně reagovat, a tak zmocnila premiéra<sup>52</sup>, aby ve své pravomoci jmenoval Tisa ministrem pro správu Slovenska. Zřízení této funkce se z legislativně-právního hlediska opíralo o zákon č.64/1918 Sb.,

<sup>50</sup> Bystrický, V. : Edvard Beneš a Slovensko (1918 – 1938 ).Historický časopis, 43, 1995, č.2, str.122

<sup>51</sup> Rychlík, J. : Češi a Slováci ve 20.století, Bratislava 1997. str.144

<sup>52</sup> Prezident Beneš již v té době obdíkval, a nový prezident nebyl zvolen, takže aplikace § 60 zák. 121/ 1920 Sb. byla možná.

který umožňoval zřízení této funkce ministra s plnou mocí pro Slovensko. Určitým paradoxem je skutečnost, že tato funkce vznikla hned v počátcích vzniku nové republiky, aby sjednocovala obě země, nyní se měla stát jedním z prostředků pro její rozbití. Následně došlo k jmenování slovenské autonomní vlády. Ústřední vláda tak přenechala autonomní vládě, až do vyřešení definitivní legislativní podoby autonomie, veškeré kompetence v záležitostech Slovenska. Tento *status quo* se dal konformně vyložit v souladu se zněním ústavní listiny, tím, že jmenování slovenských ministrů mohlo mít oporu v § 60 úst.listiny (vláda byla oprávněna jmenovat nové ministry v zastoupení prezidenta) a dále dle zák. na obranu státu z roku 1936 měla vláda právo zřizovat nová ministerstva pro jednotlivé části území republiky.<sup>53</sup> Vše, o čem nyní rozhodla autonomní vláda, se tak stalo faktickým výkonem vládní moci na Slovensku. Přijetí žilinské dohody pražskou vládou se stalo pouze prvním krokem, jelikož nový stav potřeboval rychle právní ukotvení.

V půli října 1938 se sešla česko-slovenská komise, která se dohodla, že základem návrhu na změnu ústavy, bude v plném znění osnova zákona, jenž byl v srpnu 1938 předložen parlamentu poslanci HSLS.<sup>54</sup> Následovala řada jednání, kdy se obě strany snažily najít finální podobu ústavního zákona. Výsledek jenž byl dosažen a který předcházal závěrečnému hlasování o jeho přijetí, byl velmi ovlivněn paralelním jednáním o přijetí tzv. zmocňovacího zákona. Slovenští zástupci si byli vědomi skutečnosti, že by tento zákon mohl předat mimořádnou moc v otázkách politických a hospodářským pražské centrální vládě. Svou podporu zmocňovacímu zákonu tak bezvýhradně podmínili požadavkem, aby parlament okamžitě schválil autonomii, zvolil nového prezidenta, a teprve pak dal takovou podobu zmocňovacímu zákonu, který by jim zaručoval pro autonomní výkonnou moc stejná práva. To byl také důvod, proč se zmocňovací zákon projednával v parlamentě až 14. a 15. prosince 1938.<sup>55</sup>

Zástupci vládní většiny prosadili nekonat o ústavním zákonu již rozpravu v poslanecké sněmovně, a rovnou přistoupili k hlasování. 17. listopadu byla ústavou předepsaná 3/5 většina dosažena bez problémů v prvním i druhém čtení a stejně hladce pak proběhlo hlasování i v senátu, kde byl rovněž bez rozpravy schválen

<sup>53</sup> Malý, K. a kol. : Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha. 1997. str.368

<sup>54</sup> Ve tisku byl publikován tento návrh poslanců Hlinky, Tisa, Sokola, Sirota již 5. června 1938

<sup>55</sup> Gebhart, J. – Kuklík, K. : Druhá republika 1938 -1939 svár demokracie a totality, Praha 2004, str. 87



22.listopadu 1938. Následující den se stal ústavní zákon o autonomii Slovenskej krajiny pod číslem 299/1938 součástí Sbírký zákonů a nařízení státu československého, a tím pádem vstoupil v platnost.

Ústavní zákon o autonomii Slovenskej krajiny se skládal z úvodního prohlášení, kde se odkazovalo na tzv.Pittsburskou a tzv.Žilinskou dohodu, a dále ze 2 částí, kde první rozváděla technické provedení ústavního zákona a voleb do nového Snemu Slovenskej krajiny, a druhá se věnovala v 5 hlavách samotnému vymezení autonomie (všeobecné ustanovenia, moc zákonodárná, moc vládna a výkonná, sudcovská moc, společné výdavky).<sup>56</sup> První zásadní změnou byla změna názvu státu na Česko-Slovenská republika. Oproti původnímu návrhu HSLS nebylo přijaté znění ústavního zákona úplně totožné, jelikož v něm přeci jen proběhly dílčí změny ve prospěch centrálních orgánů. Z původní předlohy zmizela pasáž, v které Slovensko mohlo uzavírat vlastní mezinárodní smlouvy, nebo ustanovení o náhradách Slovensku za vzniklou hospodářskou újmu v posledních 20 letech. Příslušníci českého národa, úřady, soudy a jiné korporace směli i nadále užívat ve styku s úřady na území Slovenska jako úřední jazyk češtinu. Určitým oslabením slovenských pozic byla i skutečnost, že na státním rozpočtu se měly podílet jednotlivé země dle výše svého příspěvku. Zákonodárným orgánem s celostátní působností bylo Národní shromáždění, jehož schůzi se slovenští poslanci a senátoři účastnili pouze v případech společné kompetence, a dále platil v hlasování v Národním shromáždění tzv. zákaz majorizace ve věcech změny ústavní listiny a ústavních zákonů, kdy bylo potřeba získat pro návrh i kvalifikovanou většinu členů sněmovny zvolených na území Slovenskej krajiny. Nadále existovalo jediné státní občanství, ale byla uzákoněna krajinská příslušnost, která se stala primární, neboli státní příslušnost se nabývala automaticky příslušností krajinskou, jejíž podmínkou bylo domovské právo v některé obci na Slovensku.

Realizací autonomií Slovenska a Podkarpatské Rusi (viz.dále) vznikl z Česko-Slovenska atypický státoprávní útvar, kde vedle sebe působily autonomní orgány jednotlivých zemí, a ústřední orgány, aniž by existovala česká vláda a český sněm. Vznikla tak svérázná federace či spíše konfederace tří částí státu, pro kterou je

---

<sup>56</sup> Gronský, J. : Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I, Praha 1999, str.124 - 131

ale přesto obtížné najít správný pojem klasického mezinárodního práva, který by tehdejší vztah správně vystihoval.

#### 4.3. Sjednocovací vývoj na Slovensku

Autonomní režim pod vedením HSĽS se snažil upevnit své mocenské postavení co nejrychleji za použití cílené glajchšaltizace a totalitarizace politického i veřejného života pod dobovým heslem: „*Jeden bůh, jeden národ, jedna strana*“ . Demonstrace moci a síly těchto sil se projevily naplno při přípravě a realizaci voleb do nově vzniknutého slovenského sněmu, jež nemohly nechat nikoho na pochybách, že se uskutečňují na totalitní způsob. Dle čl.V. ústavního zák. o autonomii Slovenskej krajiny měla slovenská autonomní vláda vypsát volby do slovenského sněmu, tak aby se konaly do 2 měsíců od přijetí zákona o autonomii. Volby autonomní vláda vypsala na 18. prosince 1938. Proběhnout měly podle zákona 330/1920 Sb. o volbách do župních zastupitelstev a okresních výborů, což se tak sice stalo po formální stránce, ale za současného porušení řady demokratických principů. Kandidovala jen jedna politická strana, a to HSĽS. Voliči dostali pouze kandidátku, na které byla pouze položena tato otázka : „*Chceš nové, svobodné Slovensko ?*“. Volby nebyly tajné, probíhaly pod dohledem členů Hlinkových gard. Češi a židé byli často nuceni volit v oddělených místnostech. Pro návrh bylo 97,5 % voličů z 91 %, kteří se dostavili k volebním urnám.<sup>57</sup> Zvoleno bylo 63 poslanců a k jednání se sešli poprvé 18.ledna. Slovenský sněm ale fakticky nikdy nenabyl většího významu, jelikož slovenská autonomní vláda plně využívala zmocnění jí dané zákonem č. 330/1938 Sb. a vládla fakticky bez sněmu.<sup>58</sup>

Sjednocovací procesy byly v první řadě zaměřeny na politické strany a celkové zjednodušení politického života. Již 9. října 1938 ministerstvo vnútra Slovenskej krajiny zastavilo činnost komunistické strany a v půli listopadu ji následovala Slovenská sociální demokracie. Po necelých 2 měsících od mnichovských událostí zcela změnili luďáci pluralitní stranický systém na Slovensku ve systém jediné

<sup>57</sup> Zudová – Lešková, Z. : Slovensko v druhej republike. In: Z druhé republiky, sv. II. Praha. 1993. str.295

<sup>58</sup> Gronský, J.,Hřebej,J. : Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I,Karolinum, Praha 1999, str.135

národní politické síly. Nechtěli trpět žádnou opozicí. Likvidovány byly odbory i spolky např. Orel, Sokol nebo Selské jízdy jejichž ústředí nebylo na Slovensku. Zabavován byl rovněž jejich majetek. Počátkem listopadu 1938 došlo ke spojení slovenských Agrárníků a HSĽS. Vznikla tak nová strana – Hlinkova slovenská ľudová strana – Strana slovenské národní jednoty. V polovině prosince roku 1938 se k HSĽS - SSNJ připojila i Slovenská národní strana – tzv. narodniari.<sup>59</sup>

Lze říci, že se ľudákům podařilo v poměrně krátkém čase ovládnout politický a společenský život na Slovensku. Nepodařilo se jim sice zcela vytvořit jednotnou politickou stranu z důvodů řady názorových proudů, ale její dominance s pomocí stále rostoucí moci Hlinkových gard byla nepopiratelná. Slovenskou politickou scénou tak tvořily nyní vedle hegemonu HSĽS-SSNJ ještě Deutsche Partei, strana karpatských Němců a strany rusínské a maďarské národnostní menšiny.

#### 4.4. Slovensko a židovská otázka

Dle údajů ze sčítání lidu z 1.12. 1930 se k židovské víře přihlásilo skoro 136 000 osob, z čehož téměř 22 000 osob uvedlo národnost maďarskou.<sup>60</sup> Židům byla vytýkána jejich hospodářská úloha, kdy dle stoupenců HSĽS byl právě židovský kapitál a majetek hlavní příčinou hospodářským problémů. Židé na Slovensku zaujímali významné místo ve střední vrstvě obyvatelstva, a celá řada členů jejich komunity patřila mezi členy svobodných povolání. A tak v rámci zavádění totalitního režimu sílila na Slovensku i protižidovská kampaň, jež nacházela mimo jiné i inspiraci k řešení v okolních státech např. Rakousku, Maďarsku. Židé byli označováni za stoupence maďarizace, v soukromí, že používají maďarštinu a podporují maďarsky vycházející periodika. 2.listopadu 1938 postihly rozhodnutím tzv. Vídeňské arbitráže Slovensko významné územní ztráty na jihu Slovenska. Maďarsko tak získalo významnou část Slovenska a Podkarpatské Rusi. Oficiální propaganda jasně označila viníky – a těmi byli židé. Důsledkem toho byly nepokoje, útoky na židy a konfiskace jejich majetku. Počátkem listopadu vydala slovenská

<sup>59</sup> Zudová – Lešková, Z. : Slovensko v druhej republike. In: Z druhé republiky, sv. II. Praha. 1993. str.223

<sup>60</sup> Lipscher, L. : Židia v slovenskom štátě 1939 – 1945,Print – servis, Bratislava 1992, str.14

vláda nařízení, dle něhož měli být chudí a nemajetní židé i s rodinami odsunuti do tzv. okrajové zóny – 20 km v blízkosti nových hranic. Vysídlení mělo platit pro židovské obyvatele, cizí státní příslušníky a osoby bez státní příslušnosti, jejichž majetek měl být úředně zajištěn. Celkově tak toto opatření postihlo více než 7500 osob.<sup>61</sup>

Židovská komunita na Slovensku se tak po vzniku autonomie velmi rychle dostává do pozice občanů druhé kategorie. Atmosféra nepřátelství byla všudypřítomná. Už v druhé polovině roku 1938 bylo Slovensko oblepeno i takovýmito plakáty, podepsanými samotným prezidentem - farářem a doktorem Jozefem Tisem : „*Slováci křesťané! Židé jsou vašimi odvěkými vykořisťovateli! Dnes musíme my všichni nežidé vytvořit jednotný protizidovský blok. Nekupovat od Židů ani za halíř!...Neničte židovský majetek, ale bedlivě ho střežme, protože každým dnem přejde do vlastnictví slovenského národa. Kdo ještě dnes podporuje Žida, je zrádcem národa!*“<sup>62</sup>

Program řešení tohoto problému načrtl jasně vedoucí úřadu propagandy Slovenského státu Alexander Mach 5. února 1939 na stranické manifestaci v Rišnovcích: „*S Židy, kteří mají zlato, šperky, bohatství, udělali všude pořádek a uděláme ho s nimi i my. Síla slovenské krajiny je v práci a kdo tu nepracuje, ten tu nebude ani jíst. Kdo tu co nakradl, to se mu vezme! Toto je praktické řešení celé židovské otázky.*“<sup>63</sup> Ve slovenském tisku se následně stává frekventovaným heslo „*Slovensko Slováckům!*“ Konkrétní kroky potom už nenechaly na sebe dlouho čekat.

Pro slovenskou politickou reprezentaci přestali být židé partneři pro diskusi o jejich dalším osudě. Stali se už jen objektem, na kterém režim už jen realizoval své představy o řešení židovské otázky. Za příklad lze uvést usnesení slovenské vlády ze dne 23.1.1939, kdy byla vytvořena komise pro řešení židovské otázky, jejichž činnost byla utajena. Z jediné oficiální zprávy se dovídáme o přípravě židovského kodexu. V tomto návrhu bylo vysvětlení, kdo je a kdo není žid. Za žida se považovala osoba, která se do 6.10. 1938 hlásila k židovskému vyznání nebo která byla sice bez konfese, ale hlásila se k židovstvu řazeným ideologiím. Dále zde bylo

<sup>61</sup> [http://www.holocaust.cz/cz2/resources/texts/niznansky\\_komunita](http://www.holocaust.cz/cz2/resources/texts/niznansky_komunita)

<sup>62</sup> Nižňanský, E.: Židovská komunita na Slovensku medzi Československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte. Universum, Prešov 1999, str. 189

<sup>63</sup> Slovák, 7.2. 1939, č.31.

určováno, která zaměstnání nesmí židé vykonávat vůbec ( např. pedagog) nebo jen v omezeném počtu ( např. advokát).<sup>64</sup> K plné legislativní realizaci protižidovského zákonodárství dochází až po vzniku Slovenského státu v polovině března 1939.

#### 4.5. Vyhlášení samostatnosti

Pražská centrální vláda se snažila o konsolidaci nových poměrů, narušovaných at' už různou interpretací zákona o autonomii Slovenska, nebo vypovídáním českých úředníků, učitelů a dalších státních zaměstnanců ze Slovenska. Rovněž se množily incidenty s českými příslušníky armády. Proto se rozhodl uklidnit situaci prezident Hácha, který po poradě s vládou, odjíždí 26.prosince 1938 v doprovodu několika ministrů na setkání s předsedou slovenské autonomní vlády Tisem na Slovensko. Byl přesvědčen o možném úspěchu své cesty: „*Promluví s Tisem o zneužívání autonomie k odtržení se od nás a řeknu mu jasně, že to nebudeme trpět Jsem přesvědčen, že Tiso i jako katolický kněz bude jednat v nejlepší vůli pro dorozumění a stejně upřímně jako já.*“<sup>65</sup> Návštěva se uskutečnila nikoli v Bratislavě, ale v Tatranské Lomnici a jejím okolí. Delegace odjížděla z větší části spokojena, neboť „*...Tiso mi slíbil, že nebude ve své straně trpět žádné pikle proti Česko-Slovenské republice a že z vlády odstraní radikální živly.*“<sup>66</sup>

Za několik týdnů už ale situace vypadala opět poněkud jinak, a orientace na další existenci pouze na autonomní postavení nebyla zdaleka bezvýhradná. Tiso ve Slovenském sněmu prohlásil, když představoval program nové autonomní vlády, doslova : „*Zde na půdě svého sněmu budujeme svůj nový slovenský stát. Pěstujeme ideologii suverenity národa slovenského.*“<sup>67</sup> Otázkou tedy zůstávalo, jako cestou bude vlastní slovenská státnost dosažena. Slovenská autonomní vláda stupňovala své požadavky vůči pražské vládě například v požadavku snížení příspěvku do státního rozpočtu, nebo vytvořit slovenské vojenské jednotky čistě pod slovenským velením.

<sup>64</sup> Nižňanský, E. : Holocaust na Slovensku : obdobie autonomie (6.10.1938-14.3.1939) : dokumenty, Bratislava 2001 str.130 -150

<sup>65</sup> Feierabend, L.K.: Ve vládách druhé republiky. New York 1961. str.110-113

<sup>66</sup> Feierabend, L.K.: Politické vzpomínky. Politické vzpomínky.Sv I. Brno.1994. str. 96

<sup>67</sup> Zudová – Lešková, Z. : Slovensko v druhej republike. In: Z druhé republiky, sv. II. Praha. 1993. str.308

Tyto a podobné návrhy měl za slovenskou stranu projednat K.Sidor s premiérem Beranem a ministry ústřední vlády. I přes ochotu k ústupkům ze strany centrální vlády, jednání nevedla k dohodě.

Slovenská autonomní vláda na své schůzi 4.března 1938 projednala vzniklou roztržku. Ukázalo se, že ani slovenská vláda není v dalším postupu jednotná. F.Ďurčanský a M.Pružinský požadovali okamžité vyhlášení samostatnosti Slovenska, premiér Tiso, J.Sivák, P.Teplanský s jejich názorem nesouhlasili, a nedále byli pro postupnou „evoluční cestu“ k osamostatnění. Tento postup byl následně potvrzen i předsednictvem HSĽS a Slovenského sněmu. To ale znamenalo zkrřížení plánů Berlína a slovenských radikálů. 7.března 1939 přijíždí z Vídně Seyss-Inquart a další nacističtí emisari a jasně slovenským představitelům sděluje, že třetí říše „*provede v nejkratší době své záměry proti Praze, pokud chtějí dosáhnout nezávislosti musí okamžitě vyhlásit samostatnost*“ Tlak nacistů se stupňoval. Göring i státní tajemník a poradce Hitlera pro Slovensko Wilhelm Keppler nabádali F.Ďurčanského a V.Tuku „*k urychlenému odtržení od Čechů*“<sup>68</sup> Záměr urychleně rozbít Česko-Slovensko zevnitř přímo souvisel a byl synchronizován s přípravami na okupaci zbytku českých zemí.

Centrální vláda v Praze se rozhodla upevnit rozpadající se státní svazek mocenským zásahem vůči Slovensku, jelikož představitelé slovenské autonomní reprezentace pravdivě neinformovali o svých vztazích z Berlínem. Prezident Hácha odvolal autonomní slovenskou vládu a zavedl prozatímní vládu na Slovensku. V ranních hodinách 10.března 1939 vyhlásil generál Bedřich Homola dle rozkazu MNO stanné právo, jenž mělo zabránit protistátní činnosti slovenských separatistů. Vůdčí osobnosti separatistů byly zatčeny, uprchly nebo byl nad nimi zaveden policejní dozor. Stupňovaný tlak Berlína ale původní odhodlání rychle paralyzoval. Samotné provedení vojenské akce proběhlo po technické stránce úspěšně, ale ve změněných politických podmínkách již ztrácela smysl.<sup>69</sup>

Jako hlavní protagonista se dostává do popředí J.Tiso, který v doprovodu vůdce německé menšiny na Slovensku F.Karmasina a F.Ďurčanského odletěl na

<sup>68</sup> Bystrický, V.: Nacistické Německo a vznik Slovenského štátu. Vojenská historika, č.2/2001, str.41-61

<sup>69</sup> Rychlík, J.: Češi a Slováci ve 20.století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945. Bratislava.1997. str. 167-168

Hitlerovo pozvání 13. března 1939 z Vídně do Berlína. Sidorova vláda a vedení HSLS souhlasili s Tisovým odjezdem, ale ten se neměl k ničemu zavazovat bez souhlasu slovenského sněmu. Tiso byl přijat s poctami, které za normálních okolností příslušely hlavě státu. Při jednáních s říšským kancléřem mu Hitler předestřel dvě varianty možného vývoje. Buď bude okamžitě vyhlášen slovenský stát, který zároveň požádá Německo o ochranu, nebo v druhém případě ponechá Slovensko svému osudu, což by znamenalo okupaci Maďarskem. Tiso nedal ihned jednoznačnou odpověď. Telefonicky žádal prezidenta o svolání slovenského sněmu na 14. března 1939, což prezident Hácha učinil.

Předseda sněmu M. Sokol zahájil 14.3.1939 těsně před jedenáctou hodinou zasedání slovenského sněmu. Po necelé hodině už přistoupili k samotnému hlasování, které probíhalo manifestačně, kdy se každý poslanec postavil a vykládal svůj názor. Vše proběhlo hladce, takže těsně před 13 hodinou mohl být vyhlášen zákon č.1/1939 Sl.z. o samostatném slovenském státě.<sup>70</sup>

Zák. obsahoval jen 5 paragrafů, přičemž v § 1 se stanovilo, že „*Slovenská krajina vyhlasuje sa za samostatný a neodvislý Slovenský štát. Snem Slovenskej krajiny pretvara sa na zákonodárny snem Slovenského štátu.*“ Dále § 2 stanovil „*Všetky doterajšie zákony, nariadenia a opatrenia ostávajú v platnosti so zmenami, ktoré vyplývajú z ducha samostatnosti Slovenského štátu.*“<sup>71</sup> Tímto slovenský sněm v podstatě recipoval dosavadní československý právní řád. Je nepochybné, že sněm jednal mimo svoji kompetenci vyplývající z ústavního zákona č.299/1938 Sb.

Převažující část české veřejnosti považovala, byť vynucený, krok slovenských politiků za zradu dosavadního společného státu. Na druhé straně, ale poměrně nešťastná konstrukce jednotného československého národa a centrálního způsobu výkonu moci měly za následek, že část Slováků nikdy nepovažovala první Československou republiku za svůj vlastní stát. Rozbití dvacetiletého soužití Česko-Slovenska v jednom státu bylo dokonáno.

<sup>70</sup> Tamtéž, str. 170

<sup>71</sup> Gronský.J.- Hřebejk,J.: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I, Praha 1999, str.188

## 5.Podkarpatská Rus

Toto území se stalo součástí Československé republiky na základě mírových smluv, jenž uzavíraly první světovou válku. Svůj podíl na připojení mělo jednak vyjádření emigrantů z Podkarpatské Rusi žijících ve Spojených státech, a také tři domácích rusínských rad, které rovněž souhlasily s připojením k Československé republice. Nově vznikající Československo a autorita T.G. Masaryka dávaly určitou jistotu k naplnění autonomního postavení. To mělo být naplněno na základě § 3 odst.2 ústavní listiny ČSR z roku 1920, kde se praví : „*Nedílnou součástí tohoto celku jest, a to na základě dobrovolného připojení podle smlouvy mezi hlavními a přidruženými mocnostmi a Československou republikou v Saint – Germain-en-Laye ze dne 10.září 1919 samosprávné území Podkarpatské Rusi, které bude vypraveno nejširší autonomií, slučitelnou s jednotností Republiky československé*“<sup>72</sup> V dalších ustanoveních se pojednávalo o vlastním sněmu, s vymezenou zákonodárnou pravomocí např. ve věcech jazykových, náboženských ,vyučovacích, nebo těch, které by na něj byly přeneseny zákony Československé republiky. Vrcholným představitelem Podkarpatské Rusi měl být guvernér jmenovaný prezidentem republiky, na návrh vlády a rovněž odpovědný sněmu Podkarpatské Rusi.

Pomnichovské situace využila taky ve svůj prospěch i politická reprezentace Podkarpatské Rusi, jenž byla nespokojena s nenaplněním deklarované autonomie, a tak podle slovenského vzoru předložila návrh ústavního zákona o autonomii Podkarpatské Rusi. Ten měl zaručit svobodný rozvoj, oddanost ke státu a tím upevnění jeho základů. Byl projednáván současně s ústav. zákonem o autonomii Slovenskej krajiny, kdy byly oba ústavní zákony bez veřejné rozpravy schváleny jak v poslanecké sněmovně 19.listopadu, tak senátu 22.listopadu. Ústavní zákon č.328 /1938 Sb. o autonomii Podkarpatské Rusi byl publikován ve Sbírce zákonů a nařízení státu česko-slovenského, na rozdíl od slovenské úpravy, až 16. prosince 1938. Zároveň s ním byla vydána i vládní vyhláška č.329/1938 Sb. o úplném znění předpisů o autonomii Podkarpatské Rusi.

---

<sup>72</sup> Gronský.J,Hřebejk.J.: Tamtéž, str.39-40



Ústavní zákon rušil úřady guvernéra, viceguvernéřů, guberniální radu a kancelář guvernéra. Jejich kompetence přešly na novou autonomní vládu, což mělo za následek faktickou obnovu zemského zřizení. Ve srovnání se slovenskou úpravou, kde měl být zřizován vlastní Nejvyšší soud, v případě Podkarpatské Rusi poskytoval ochranu Nejvyšší soud v Brně, konkrétně ve zvláštním senátu pro Podkarpatskou Rus. Obdobné řešení bylo přijato i pro Nejvyšší správní soud v Praze. Volby do prvního sněmu Podkarpatské Rusi se měly uskutečnit do 5 měsíců od vyhlášení ústavního zákona, ale Sněm Podkarpatské Rusi nebyl nikdy ustanoven. Při projednávání předloh o možných změnách ústavní listiny a ústavních zákonů platil stejně jako u slovenské úpravy tzv. zákaz majorizace, což znamenalo, že se pro daný návrh musela vyslovit kvalifikovaná většina členů sněmovny zvolených na území Podkarpatské Rusi.<sup>73</sup>

Vývoj na Podkarpatské Rusi byl v některých ohledech podobný jako na Slovensku. V důsledku tzv. Vídeňské arbitráže byla značná část území na jihu připojena k Maďarsku. 16. ledna 1939 dochází k rozpuštění všech politických stran, a vzniká jediná Strana ukrajinské národní jednoty s autoritativním programem. Pražská vláda se snažila udržet aspoň minimální vliv na dění v Podkarpatské Rusi, a proto rozhodl prezident Hácha k návrhu premiéra Berana 16. ledna o jmenování gen. Lva Prchaly ministrem vnitra autonomní vlády Podkarpatské Rusi. Jeho mise ale nemohla díky vnějším i vnitřním okolnostem skončit jinak než konečným nezdarem. Ukrajinská strana národní jednoty připravila na 12. února volby do připravovaného sněmu dle totalitního vzoru s předložením jednotné kandidátky, čímž si následně zajistila dominantní moc.<sup>74</sup>

V kritických březnových dnech autonomní vláda vyhláší 14. března samostatný stát. Bylo to ale „mrtvě narozené dítě“, protože v okamžiku vyhlášení maďarské jednotky již okupovaly značnou část Podkarpatské Rusi. Tím se toto území dostává na dlouhou dobu pěti let pod nadvládu Maďarů.<sup>75</sup>

<sup>73</sup> Gebhart, J.- Kuklík, J.: Druhá republika 1938-1939, nakladatelství Paseka, Praha 2004, str. 88 -89

<sup>74</sup> Švorc, P.: Zakletá zem : Podkarpatská Rus 1918 – 1946, nakladatelství Lidové noviny, Praha 2007, str. 94-97

<sup>75</sup> <http://www.ct24.cz/textove-prepisy/historie-cs/6619-podkarpatska-rus/>

## 6.Osudové březnové dny

### 6.1.Zahraniční politika druhé republiky

Důsledky mnichovské dohody postihly všechny sféry politického života státu, zahraniční politiku nevyjímaje. Personální reakcí na výše uvedené události, byla rezignace tehdejšího ministra zahraničních věcí a spoluvůrce zahraniční politiky Kamila Krofty. Byl nahrazen dosavadním vyslancem v Římě Františkem Chvalkovským. Jeho základní linie byla představována jednak snahou o smluvní vyřešení vztahu Berlín – Praha na straně jedné, úsilím o garanci hranic a samotné uznání existence druhé republiky na straně druhé. Současně byla snaha o uznání druhé republiky jako neutrálního a suverénního státu po vzoru Švýcarska.

První zahraniční mise Fr.Chvalkovského vedla logicky do Berlína. Z jednání s Hitlerem vyplynulo, že Berlín předpokládá úplnou dopravní, ekonomickou a politickou závislost Československa na Německu. Hitler okomentoval tehdejší situaci slovy: „*Jste vklíněni do těla velkého Německa a musíte se prostě podle toho zařídit a chovat.*“<sup>76</sup> Německo žádalo konkrétní kroky v politice druhé republiky. Např. se jednalo o zákaz komunistické strany, omezení židovského vlivu v politickém a veřejném životě. „*Jediná spása pro nás je nahlížet na příští věci tak, jaké skutečně jsou, a nevěřit chimérám a přeludům. Naše zahraniční politika po vyřízení bolestných věcí územních bude politikou malého neutrálního státu, například Dánska, bude to politika rezignace.*“<sup>77</sup>

Podoba a realizace mnichovské dohody podnítily i sousední autoritativní státy k vypořádání územních nároků. Maďarsko a Polsko se snažilo využít oslabené mezinárodní pozice Československa, které se muselo smířit se zaplacením vysoké ceny za možnost případného udělení garancí ze strany mocností.

Maďarsko se rozhodlo uplatnit své nároky přímo u signatářů mnichovské dohody. V poměrně krátkém časovém sledu tak dostaly diktátorské režimy Německa

<sup>76</sup> Dejmek, J.: Československá diplomacie v době druhé republiky (říjen 1938 – březen 1939). In: Pocta profesoru Janu Miklíkovi. AUC, Studia historica XLVIII.Praha.2000. str.13

<sup>77</sup> Tamtéž. Str.14

a Itálie, opět možnost sáhnout k aktu mezinárodního násilí. Tzv. Vídeňskou arbitráží z 2.listopadu 1938 musely Slovensko a Podkarpatská Rus odstoupit značnou část svého území ve prospěch Maďarska.

Tento verdikt tvořil následnou součást mnichovské dohody, odvolával se na ní, ale současně ji porušoval. Francie a Velká Británie nebyly ke konzultacím vůbec přizvány, ačkoli německo-britská dohoda z 30.zář 1938 ukládala závazek vzájemných konzultací. Vídeňská arbitráž se rovněž jako mnichovská dohoda dostala do rozporu se základními normami mezinárodního práva, protože i tu přijala vláda ČSR pod zjevným nátlakem. Z právního hlediska je proto možné mluvit o nulitním dokumentu. Rovněž poválečná pařížská konference pokládala vídeňskou arbitráž za přímý důsledek Mnichova a vyhlásila ji za nulitní a neplatnou. Stejnou formulaci zakotvoval i první článek mírové smlouvy s Maďarskem z roku 1947, dle které byla obnovena hranice ke stavu 1.1.1038.<sup>78</sup>

Stále otevřenou otázkou zůstávalo vytýčení definitivních hranic s Polskem. Ústupky ve prospěch Polska měly být učiněny nejen na severní Moravě, ale i na severním Slovensku. V očekávání verdiktu vídeňského rozhodnutí, zároveň pod hrozbou použití síly a ultimát, přistoupila československá reprezentace na požadavky polské strany.

Po územním vyrovnání se s Polskem a Maďarskem očekávalo min.zahraničí vstřícnější postoje v otázce garance hranic, kterých se ale československá diplomacie nedočkala.

V lednu 1939 odjíždí ministr Chvalkovský na další návštěvu Berlína, kde mu je ale vyjádřena z úst Hitlera a Ribbentropa nespokojenost s dosavadní vnitřní politikou druhé republiky. Česko-Slovenská politická reprezentace, která i přes řadu vstřícných kroků vůči Německu, ztrácela stále více půdu pod nohama. Prostor pro realizaci vlastní samostatné politické vůle se díky stupňovanému tlaku Německa zmenšil na minimum. Stále častěji se objevovaly z diplomatických, žurnalistických a zpravodajských zdrojů zprávy o chystaném útoku Německa vůči zbytku Česko-Slovenské republiky.

---

<sup>78</sup> Deák,L.: Hra o Slovensko.Bratislava.1991.str. 170 -171

## 6.2. Berlínský protokol

Ve stejný den jako byl vyhlášen samostatný Slovenský štát, tedy 14. března 1939, odcestovali E.Hácha společně s min.zahraničních věcí F. Chvalkovským vlakem do Berlína. Oba předpokládali, že cílem jejich cesty bude nová úprava poměru česko-německého podobným způsobem jako tomu bylo při jednáních Tisa s Hitlerem o několik dní dříve. Během své cesty byli ale zastíženi zprávou o překročení hranic německými vojsky na severní Moravě, jenž dávalo tušit zásadní změnu vůči původním plánům cesty. Vůdce je přijal osobně na jejich přání v budově říšského kancléřství, kde několik minut po půlnoci začaly klíčové rozhovory.

Hitler předestřel Háchovi dvě možné varianty řešení vztahu česko-německého do budoucna. Podle obou variant překročí německá vojska o šesté hodině ranní hranice. Případný odpor zlomen všemi prostředky fyzické síly. Druhou možnost představoval klidný průběh vstupu německých vojsk. V tomto případě „*bude vůdci snadné dát Československu v nové organizaci českého života ušlechtilý vlastní život, autonomii a jistou národní volnost*“.<sup>79</sup> Výsledkem nočních jednání, které probíhalo pod silným nátlakem a vyhrožováním bombardováním Prahy vyústilo v podpis tzv. Berlínského protokolu o jednání A.Hitlera s prezidentem tzv. druhé republiky Dr.E.Háchou o zrušení samostatnosti Československé republiky dne 15.3.1939, v kterém se mimo jiné píše: „*...Na schůzce byla zcela otevřeně projednána vážná situace, která nastala v důsledku událostí posledních týdnů na dosavadním československém státním území. Obě strany vyjádřily souhlasné přesvědčení, že cílem všeho úsilí musí být zajištění klidu, pořádku a míru v této části střední Evropy. Československý státní prezident prohlásil, že k tomuto cíli a dosažení konečného uklidnění vkládá osud českého národa a země s plnou důvěrou do rukou vůdce Německé říše. Vůdce přijal toto prohlášení a vyjádřil se své rozhodnutí vzít český národ pod ochranu Německé říše a zaručit mu autonomní vývoj odpovídající jeho národní svébytnosti.*“<sup>80</sup>

<sup>79</sup> Pasák, T.: Pod ochranou říše. Praha. 1998. str.19-20

<sup>80</sup> Gronský, J. - Hřebejk, J.: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa (1918-1945) I, Praha. 1999. Karolinum. str. 136-137

Nikdo z odpovědných ústavních a vládních činitelů si vzhledem k okolnostem nedovedl představit jiné řešení, než to které bylo přijato v Berlíně, byť rozpor se stále platnou ústavou z roku 1920 byl zřejmý. Ta nepřipouštěla v žádném ze svých ustanovení, aby hlava státu se vzdala státní suverenity ve prospěch druhého státu. Prezident tak evidentně překročil rozsah svých pravomocí daných mu ústavou.

Berlínský protokol lze označit za nicotný s pomocí těchto tří základních argumentů: 1. Je otázkou zda prezident Hácha byl oprávněn vůbec zastupovat československý stát, když jeho volba je považována z výše uvedených důvodů za spornou. 2. Připustíme-li, že jeho volbu lze považovat za platnou, pak nebyl v žádném z ustanovení ústavy oprávněn k dispozici ze státní suverenity, jak tak učinil podpisem berlínského protokolu. 3. Při samotném jednání byl vystaven hrubému nátlaku Hitlera a vydíráním v podobě hrozby bombardování Prahy ze strany Göringa. Zcela zřejmý nátlak jen dokazuje, v jakém neřešitelném postavení se nacházela delegace, ať už byli její členové jen faktickým ztělesněním zbytku Československa, nebo jejími řádnými činiteli.

Prezident Hácha si byl patrně vědom mezi svého oprávnění a jejího překročení. Jako znalec správního a ústavního práva pokládal za nutné se ke svému jednání vyjádřit. Už 23.března 1939 podává určitou obhajobu svého jednání v Berlíně : „*O mé cestě do Berlína mohou být a jistě budou vyslovovány nejrůznější mínění. Pro mne je nepochybný její klad: To že jsme se dozvěděli o zcela již hotovém a nezvratném rozhodnutí vůdce německého národa o několik hodin dříve nežli bychom se o něm dozvěděli jinak. Tím nám byla dána možnost zabránit činům, které by zcela jistě měly vzápětí strašné krveprolití a žalostnou záhubu našich měst. Netvrdím s jistotou, ale jsou závažné náznaky, že moje cesta způsobila jisté zmírnění obsahových dispozic výnosu, takže přese všechno zbyly některé znaky státnosti, zůstala nám možnost národního bytí a budoucího našeho rozvoje. ...Výnosem vůdcovým ze 16. března, a teprve tímto aktem, stali jsme se součástí Německé říše.*“<sup>81</sup> Z výše uvedených řádků se lze domnívat, že režim zde nastolený po 16.březnu 1939 by vypadal ještě nepříznivěji, než kdyby se do Berlína nebyl býval vypravil. Nicméně z dostupných dokumentů vyplývá, že Hácha s Hitlerem vůbec o charakteru a formě budoucího režimu vůbec nejednali.

<sup>81</sup> Sobota, E. : Co to byl protektorát. Praha 1946.str. 28

Eduard Táborský k dané problematice píše: „ *Proč jen to Hácha podepisoval ? Jistě nebylo možno stavět se německému násilí na odpor. ...Ale proč k tomu dával písemný souhlas, byť i neplatný ? Když už nechtěl nebo nemohl ujet za hranice, proč alespoň neodmítl, neprohlásil, že se podvolujeme nátlaku, a neodstoupil ?* “ Dále uvádí 5 důvodů proč spatřuje tzv. Berlínský protokol za neplatný. 1, *Nedostatek kompetence*, neboť by smlouva vyžadovala souhlas Národního shromáždění. 2, *Použití donucení*, který směřoval jak vůči státu, tak i přímo vůči jednajícím osobám. 3, *Nedovolený charakter Háchova slibu* o vložení osudu českého národa a českých zemí do rukou vůdcových. Tímto slibem Hácha bez jakýchkoli předběžných opatření, upřesnění, nebo záruk vydal jeden stát v milost hlavě druhého státu. Přitom argumentuje na obecně uznávanou doktrínu neplatnosti těch dohod které jsou nemorální, tedy uzavřené *contra bonos mores*. 4, *Neslučitelnost s dříve přijatými závazky a obecnými principy mezinárodního práva*. Autor uvádí jako příklad Briand-Kellogův Pakt nebo mnichovskou dohodu. 5. Jako závěrečný bod, uvádí E.Táborský *porušení základních práv státu*, ke kterým patří právo na existenci a nezávislost.<sup>82</sup>

Velmi kriticky se k jednání Háchy vyjádřil i Edvard Beneš : „*Dr.E.Hácha, náš nejvyšší soudce a právník, president státu, a dr.Chvalkovský, jeho ministr zahraničí, v březnu 1939 obětovali ve své trestuhodné politické malodušnosti a nevzdělanosti mezinárodně i vnitřně stát, nemajíce k tomu ani práva, ani žádné legitimace a pověření...Jsou věci práva a principy politické morálky, které se nikdy ani pod nejkruťšími hrozbami a nátlakem, neobětují. ...Podpis, vzdávající se svobodného státu a umožňující protektorát český a slovenský, neodůvodní, neospravedlní a neomluví nikdo, nikdy a ničím...záruka dána nám západními mocnostmi v době mnichovské krise při dočasném podrobení se jejich násilnému diktátu, ukázala se býti 14. a 15.března politicky bezcennou. Mnichovský diktát byl tak zničen vlastními jeho autory... “<sup>83</sup> Vyřčená slova se mi jeví jako zbytečně ostrá od někoho, kdo se významně podílel na mnichovských událostech. Tehdy byla jistě Benešova pozice přeci jen pro Československo o poznání příznivější, než Háchovo postavení o 6 měsíců později, kdy „zmrzačená“ Československá republika už nekontrolovala své opevnění a hranice Německa stály jen několik desítek kilometrů od hlavního města.*

<sup>82</sup> Táborský,E.: The Czechoslovak Cause.Londýn.1944.str.35n

<sup>83</sup> Beneš, E.: Paměti.Orbis.Praha.1948.str.89-90

### 6.3. Vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava

Ve večerních hodinách 15.března 1939 dorazil se svým doprovodem na Pražský hrad Adolf Hitler. Chtěl si vychutnat osobně svůj triumf přímo na nejdůležitějším místě české státnosti a zároveň určit státoprávní podobu okupovaného území. O definitivní podobě se mezi Hitlerovými spolupracovníky a poradci čile diskutovalo. Základní body Výnosu byly však připraveny již před Háchovou cestou do Berlína. Závěrečný návrh vypracovala v noci z 15. na 16. března pětičlenná skupina složená ze tří říšských ministrů (W.Frick, J.Ribentrop a H.H.Lammerse) a dvou vysokých ministerských úředníků (F.Gause a W.Stuckarta). Jeho obsah plně odpovídal Hitlerovým pokynům. Ve hře byl i návrh berlínského zahraničního úřadu, který navrhoval vznik dvou nezávislých protektorátů v Čechách a na Moravě nebo plán z okruhu lidí kolem K.H.Franka, který navrhoval území republiky rozdělit do několika menších celků a jejich následné začlenění do Říše.<sup>84</sup>

Definitivní podobu získal návrh 16.března dopoledne, kdy byla do textu zařazena i preambule osobně koncipována Hitlerem. Následně byl oficiálně zveřejněn Výnos vůdce a říšského kancléře o vytvoření Protektorátu Čechy a Morava. Výnos se nezmiňoval ani náznakem o předchozím jednání v Berlíně a stal se jednostranným normativním aktem s charakterem státoprávního statutu okupovaného území. Lze říci, že se jednalo o bezprecedentní agresivní státoprávní akt, kdy ale protektorát (subjekt jenž je chráněn) na rozdíl od podobných útvarů do té doby známých netvořil žádný státní celek, neměl ani omezenou suverenitu.

E.Táborský vyjmenovává několik důvodů proč nelze mluvit o Protektorátu Čechy a Morava jak ho chápe klasické mezinárodní právo, ale že se spíše v tomto případě jedná o případ anexe, při kterém byl anektovanému území poskytnut nepatrný stupeň autonomie. Protektorát nemůže být jen pouhou součástí státu pod jehož „ochranou“ přechází. Stát v podobě protektorátu si zachovává svůj charakter a podržuje si, byť v omezeném smyslu svoji existenci jako subjekt mezinárodního práva. Mezinárodní smlouvy uzavřené „ochraňujícím“ státem nelze automaticky

<sup>84</sup> Maršálek,P.:Období vojenské správy na počátku nacistické okupace českých zemí v roce 1939.Praha. 2001.FFUK,rkp.,str. 14-15 a 156-158

vztahovat na stát „chráněný“. Články 5. a 11. Výnosu zase dávají Německu možnost neomezených zásahů na území protektorátu. Jako závěrečnou námitku udává autor skutečnost, že protektorát nevznikl na základě smlouvy mezi dvěma státy, ale direktivním jednostranným aktem.<sup>85</sup>

Norma byla otištěna ve Sbírce zákonů a nařízení pod číslem 75/1939 Sb. Výnos byl otištěn nejdříve německy, pak následoval český překlad a byl rovněž zveřejněn v říšském zákoníku. K jeho provedení v praxi bylo zřízeno v Berlíně u ministerstva vnitra tzv. Ústřední místo. Útvar který dle Výnosu vznikl, nemohl samostatně vystupovat v zahraničních vztazích. Veškeré jeho zahraniční záležitosti převzal Berlín. Výjimkou byla jen oblast československého státního dluhu, kdy německé orgány připustily omezenou mezinárodně-právní subjektivitu protektorátu v této oblasti. Dosavadní československé zastupitelské úřady měly být vydány Německu. Zásadní odsouzení okupace projevil Sovětský svaz, jehož nesouhlas byl ale následně relativizován následným uzavřením paktu o neútočení s Německem. Proti okupaci protestovaly sice pouze formálně VB a Francie, ale na druhou stranu tyto a další země připouštěly kontinuální činnost československých zastupitelských úřadů na svém území. Tyto důležité pozice se podařilo udržet v 25 zemích, přes finanční potíže. I přes určitou labilitu se podařilo kolem těchto záchytných bodů sdružit emigraci a organizovat oficiální československou zahraniční akci.<sup>86</sup>

## 7. Závěr

Listujeme-li současnými učebnicemi dějepisnými, literárními nebo politologickými, zjistíme, že téma druhé republiky je v nich buď zcela opomíjeno nebo se omezilo na prosté chronologické konstatování o její existenci. Možným vysvětlujícím východiskem, může být určitá iracionální nechuť připustit fakt, že zde existoval, byť jen několik měsíců, český krajně pravicový nedemokratický režim dříve, než nedemokratický režim nacistický a komunistický. Období druhé republiky tedy představuje v moderních českých dějinách jediné období, o kterém lze říci, že byl nastolen autoritativní krajně pravicový režim z čistě domácích českých zdrojů.

<sup>85</sup> Tábořský, E.: The Czechoslovak Cause. Londýn. 1944. str. 40-41

<sup>86</sup> Čejka, E.: Československý odboj na Západě (1939 – 1945) Praha. 1997. str. 20-21



Hlavní představitelé politické reprezentace druhé republiky na čele s dominantní Stranou národní jednoty, jakožto strany vládní a vládnoucí, byli postaveni v mnichovském období před osudové dilema. Na jedné straně směřovali své úsilí k vybudování autoritativního politického systému, na ryze českém základě ve smyslu etnickém, s jedinou hegemonní všenárodní stranou v souladu s přáními a požadavky mocného západního souseda, ale na straně druhé je snaha pro udržení tohoto „zbytkového“ státu vedla stále více a více do kouta, kde ji chtělo nacistické Německo mít. Pro Beranovu vizi přebudování společnosti dle nových principů, už nezbyl čas ani prostor, které Berlín Praze určil. Hlavní představitelé druhé republiky díky určité iluzorní představě, nepředpokládali, že Německo rozhodne o osudu druhé republiky s takovou razancí a v tak krátkém časovém odstupu od podepsání mnichovské dohody.

Ani odklon od neúspěšné předmnichovské zahraniční politiky a současně zásadní obrat od prvorepublikových hodnot demokracie, humanismu a tolerance v podobě zavádění autoritativní demokracie, nemohly přinést kýženou garanci hranic a samotné existence fakticky jen trpěné druhé republiky. Vládní garnitura se tak snažila o vybudování partnerských svazků k třetí říši. Dokladem zmíněné snahy byla prohlubující se morální krize, v podobě odklonu od tradičních hodnot národních dějin, kultury, které často paradoxně probíhalo z vlastní domácí iniciativy. Dokladem je opuštění demokratické a národně-liberální ideje 28.října a příklon k dezinterpretované svatováclavské tradici se zdůrazněnou proněmeckou orientací. Pomocí této ideje se měl najít vhodný poměr k třetí říši jenž by umožnil existenci druhé republiky v sousedství mocného západního souseda. Ta již nemohla být společnou základnou pro politiku Čechů, Slováků a Rusínů –Ukrajinců.

Druhá republika znamenala rovněž klíčovou změnu v rovnovážném systému dělby moci, kdy v protikladu k systému prvorepublikovému, zde došlo k posunu k režimu autoritativní (sic) demokracie s výsadním postavením moci výkonné. V důsledku toho docházelo k zcela flagrantnímu porušování a destrukci ústavního systému z roku 1920 společně se systematickým omezováním celé škály

standardních občanských svobod. Vznikl tak autoritativní režim, který se zřetelně vymezil vůči předmnichovskému Československu, jeho životu a ideálům.

Období druhé republiky rovněž ukázalo, že krajně nedemokratické, fašistické a antisemitistické ideje našly své stoupence ve všech vrstvách české společnosti bez ohledu na věk, dosažené vzdělání nebo majetek. Snaha opustit ideály, na kterých byla vybudována první republika, a vytvořit okleštěnou republiku na odlišných protikladných základech, byla provázána rozkladem i onoho zbytku státu a celkovou demoralizací většiny národa.

I přes obsazené území československého státu, Československo právně nezaniklo. V zahraničí působili českoslovenští diplomatictí zástupci, kteří nevydali své zastupitelské mise Německu. Německá anexe nebyla mezinárodně uznána. Od počátku okupace vyvíjelo svou činnost odbojové hnutí, které organizovalo všestranný odpor a odboj vůči okupační moci. Dle obecných zásah mezinárodního práva stát nezaniká ani změnou státního zřízení, ani pozbytím svých orgánů. Stát zaniká až v okamžiku, kdy jde o stav trvalý a ostatní státy uznají tento stav za konečný v součinnosti s rezignací občanů na ztrátu své státnosti a své státní ideje. V konkrétním československém případě k výše uvedeným podmínkám nedošlo. Jako reakce na Mnichov, Protektorát Čechy a Morava a vznik Slovenského štátu byla vytvořena koncepce, dle níž mnichovská dohoda, a vše, co po ní následovalo, jsou právně irelevantní. Tato teorie právní kontinuity proklamovala existenci Československa z doby před Mnichovem jak ji zakotvil ústavní dekret č.11/1944 Úř.věstn.čsl o obnovení právního pořádku. Stanovil, že jen to je právem, co pocházelo ze svobodné vůle československého lidu. Tedy deklaroval ústavněprávní koncepci o nicotnosti zásadně všech právních aktů z doby nesvobody (30.9.1938 – 4.5.1945) a následné obnovení vlády práva v systému právní jistoty a zákonnosti. To mimo jiné znamenalo mimo i neexistenci aktů z období druhé republiky. Z právního hlediska tedy Československá republika nepřestala existovat.

## 8. Seznam použité literatury

1. Beneš, E. : Mnichovské dny, nakladatelství Svoboda, Praha 1996.
2. Beneš, E.: Paměti, Orbis, Praha 1948.
3. Budník, J. : Prozatímní státní zřízení Československé republiky, nakladatelství Československý kompas, Praha 1947.
4. Bystrický, V. : Edvard Beneš a Slovensko (1918 – 1938 ).Historický časopis, 43, 1995, č.2.
5. Bystrický, V.: Nacistické Německo a vznik Slovenského štátu.Vojenská historika, č.2/2001.
6. Čapka, F. : Dějiny zemí koruny české v datech, nakladatelství Libri, Praha 1998.
7. Čejka, E.: Československý odboj na Západě (1939 – 1945) Praha.1997.
8. Deák, L.: Hra o Slovensko.Bratislava.1991.
9. Dejmek, J.: Československá diplomacie v době druhé republiky (říjen 1938 – březen 1939). In: Pocta profesoru Janu Miklíkovi. AUC, Studia historica XLVIII.Praha.2000.
10. Feierabend, L.K. : Politické vzpomínky I., Nakladatelství Atlantis, Brno 1994.
11. Feierabend, L.K. : Politické vzpomínky II, nakladatelství Atlantis, Brno 1994.
12. Feierabend, L.K.: Ve vládách druhé republiky. New York.1961.
13. Gebhart, J.- Kuklík, J.: Druhá republika 1938-1939, nakladatelství Paseka, Praha 2004.
14. Grobelný, A.: Národnostní politika nacistů a český průmysl 1938-1945. Se zvláštním zřetelem k Moravě a Slezsku. Ostrava, Profil, 1989.
15. Gronský, J.- Hřebejk, J. : Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I (1914-1945), nakladatelství Karolinum, Praha 2005.
16. Hanák, J. : Orwellovo století, nakladatelství Prostor, Praha 2001.
17. John, M. : Zář 1938, Svazek 2, Bonus A, Brno 1997.
18. Kárný, M.: Židé mezi Čechy a Němci, in : Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika, Praha-Litomyšl 2001.
19. Kvaček, R.: Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933-1937, Praha 1966.

20. Kvaček, R. : Osudové osmičky – Přelomové roky v českých dějinách, nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999.
21. Kuklík, J.: Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“ , Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, nakladatelství Linde, Praha 2002.
22. Lainová, R.- Hlavičková, Z. – Straka, M.: Diktatury v rukavičkách. Praha, Triton 2003.
23. Lipscher, L. : Židia v slovenskom štáte 1939 – 1945, Print – servis, Bratislava 1992.
24. Mates, P.: Projevy fašizace v českých zemích za tzv. druhé republiky. In: Právněhistorické studie, č. 29. Praha 1989.
25. Maršálek, P.: Období vojenské správy na počátku nacistické okupace českých zemí v roce 1939. Praha. 2001. FFUK, rkp.
26. Mrázek, M. : Dokumenty ke studiu mezinárodního práva, nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2005.
27. Nižňanský, E.: Židovská komunita na Slovensku medzi Československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte. Universum, Prešov 1999
28. Nižňanský, E. : Holocaust na Slovensku : obdobie autonómie (6.10.1938-14.3.1939) : dokumenty, Bratislava 2001.
29. Olivová, V.: Dějiny první republiky, nakladatelství Karolinum, Praha 2000.
30. Pasák, T.: Pod ochranou říše. Praha. 1998.
31. Pavlíček, V.: O české státnosti – 1/ Český stát a Němci, nakladatelství Karolinum, Praha 2002.
32. Pavlíček, V.: Dekrety prezidenta republiky v období 1940 – 1945, in Právní aspekty odsunu sudetských Němců – Sborník. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1995.
33. Potočný, M. : Mezinárodní právo a transfer Němců z ČSR – Právní aspekty odsunu sudetských Němců, Praha 1995.
34. Potočný, M. – Ondřej, J. : Obecné mezinárodní právo v dokumentech, C.H. Beck, Praha 2000.
35. Potočný, M. - Ondřej, J. : Mezinárodní právo veřejné – zvláštní část, C.H. Beck, Praha 2006.

36. Průcha, V.: Hospodářský vývoj v českých zemích 1938-1945. In: Smolka, I.-Folta, J.(ed.): Studie o technice v českých zemích. Sv.V/část 1. Praha.1995.
37. Rataj, J.: O autoritativní národní stát, Praha 1997.
38. Rychlík, J. : Češi a Slováci ve 20.století, Bratislava 1997
39. Seidl – Hohenveldern, I. : Mezinárodní právo veřejné, nakladatelství ASPI, Praha 2006.
40. Sobota, E. : Co to byl protektorát. Praha 1946.
41. Sobota, E. : Československý prezident republiky : státoprávní instituce a její život, nakladatelství Orbis, Praha 1934.
42. Švorc, P.: Zakletá zem : Podkarpatská Rus 1918 – 1946, nakladatelství Lidové noviny, Praha 2007.
43. Táborský, E.: Naše věc : Československo ve světle mezinárodního práva za druhé světové války, nakladatelství Melantrich, Praha 1946.
44. Táborský, E.: The Czechoslovak Cause. Londýn.1944.
45. Tiso, J.: Ideológia Slovenskej ľudovej strany , Tiskový odbor ÚSČS, Praha 1930.
46. Ústavní soud České republiky. : Sběrka nálezů a usnesení – Svazek 3, nakladatelství C.H.Beck, Praha 1995.
47. Venkovský, F. – Jindra, Z. – Novotný, J. – Půlpán, K. – Dvořák, P. a kol. : Dějiny bankovníctví v českých zemích. Praha. 1999.
48. Zudová – Lešková, Z. : Slovensko v druhej republike. In: Z druhej republiky, sv. II. Praha. 1993.

Soudobý tisk:

1. Lidové noviny
2. Venkov

Internet:

1. <http://www.ct24.cz/textove-prepisy/historie-cs/6442-druha-republika/>
2. [http://www.holocaust.cz/cz2/resources/texts/niznansky\\_komunita](http://www.holocaust.cz/cz2/resources/texts/niznansky_komunita)
3. <http://www.ct24.cz/textove-prepisy/historie-cs/6619-podkarpatska-rus/>